

JAVNO MNENJE SRBIJE

**POLITIČKA I DRUŠTVENA SITUACIJA U
SRBIJI**

Beograd, 30. april 2016

„Jačanje odgovornosti izabranih predstavnika građana u Srbiji (Ljudi na prvom mestu)“

Sadržaj:

1. METODOLOŠKE NAPOMENE	3
2. OPIS UZORKA.....	5
3. UVODNE NAPOMENE*	6
4. SAŽETAK.....	7
5. ODNOS GRAĐANA PREMA BLISKOJ PROŠLOSTI I SADAŠNJOSTI	12
6. ODNOS PREMA DEMOKRATIJI i STRANAČKE PREFERENCIJE GRAĐANA.....	16
7. POVERENJE U INSTITUCIJE i ODNOS PREMA EU I NATO.....	23
8. VREDNOSNE MATRICE GRAĐANA SRBIJE	27
8.1. Autoritarnost i konzervatizam	27
8.2. Nacionalizam/etnocentrizam i verska (ne)tolerancija	28
8.3. Odnos prema obrazovanju i radnoj etici	30
9. ODNOS PREMA MEĐUNARODNOM SUDU ZA RATNE ZLOČINE U HAGU	32
10. ODGOVORNOST ZA GRAĐANSKI RAT DEVEDESETIH I RASPAD JUGOSLAVIJE	34
10.1. Odnos prema narodima bivše Jugoslavije.....	35
11. ETNIČKA I SOCIJALNA DISTANCA	37

1. METODOLOŠKE NAPOMENE

REALIZACIJA ISTRAŽIVANJA	Centar za slobodne izbore i demokratiju (CeSID) uz podršku USAID-a
TERENSKI RAD	Istraživanje realizovano u periodu između 6 i 14. aprila 2016. godine
TIP I VELIČINA UZORKA	Slučajni, reprezentativni uzorak od 1.000 građana Srbije starijih od 18 godina
OKVIR UZORKA	Teritorija biračkog mesta kao najpouzdanija registarska jedinica
ODABIR DOMAĆINSTVA	Slučajno uzorkovanje bez zamene – u okviru biračkog mesta, svaka druga kućna adresa od početne tačke
ODABIR ISPITANIKA U OKVIRU DOMAĆINSTVA	Slučajno uzorkovanje bez zamene – izbor ispitanika metodom prvog rođendana u odnosu na dan anketiranja
ISTRAŽIVAČKA TEHNIKA	Licem u lice u okviru domaćinstva
ISTRAŽIVAČKI INSTRUMENT	Upitnik

Istraživanje javnog mnjenja, koje su realizovali CeSID i USAID, sprovedeno je u periodu između 06. i 14. aprila 2015. godine na teritoriji republike Srbije bez Kosova i Metohije. Istraživanje je sprovedeno na reprezentativnom uzorku od 1.000 punoletnih građana Srbije.

Kao istraživački instrument je korišćen upitnik, formiran u saradnji sa donatorom, koji se sastojao od 108 pitanja.

Intervjuisanje građana je sprovedeno tehnikom „licem u lice“, direktnim kontaktom sa ispitanikom. Prilikom obuke anketara, instruktori su insistirali na sprovođenju i poštovanju dva veoma važna pravila koja, osim samog uzorka, značajno utiču na reprezentativnost istraživanja – poštovanje koraka i pravilo prvog rođendana.

Poštovanjem koraka se obezbeđuje da anketar sveobuhvatno pokrije kompletan istraživački punkt, dok se pravilom prvog rođendana isključuje mogućnost da na upitnik odgovaraju samo oni građani koji prvi otvore vrata domaćinstva anketaru. Od anketara se zahtevalo da u domaćinstvu anketira osobu stariju od 18 godina kojoj je prvoj rođendan u odnosu na dan posete.

Tako je obezbeđena polna, obrazovna i starosna reprezentativnost ispitanika.

2. OPIS UZORKA

Na osnovu metodologije koja je uspostavljena prilikom sprovođenja ovog istraživanja obuhvaćene su sledeće kategorije ispitanika:

POLNA STRUKTURA ISPITANIKA: 48% žena i 52% muškaraca.

STAROSNA STRUKTURA ISPITANIKA: 18-29 (16%), 30-39 (17%), 40-49 (15%), 50-59 (17%), više od 60 (35%).

OBRAZOVNA STRUKTURA ISPITANIKA: osnovna škola i manje 20% ispitanika, dvogodišnja/trogodišnja srednja škola 21% ispitanika, četvorogodišnja srednja škola 36% ispitanika, viša škola/fakultet 23% ispitanika

ZANIMANJE ISPITANIKA: privatnik/vlasnik 5% ispitanika, zaposlen kod privatnika 19% ispitanika, zaposlen u državnoj službi 12% ispitanika, poljoprivrednik 3% ispitanika, penzioner 29% ispitanika, nezaposlen 20% ispitanika, domaćica 7% ispitanika, učenik/student 5% ispitanika.

PROSEČNA MESEČNA PRIMANJA PO ČLANU DOMAĆINSTVA: 19.018 dinara.

NACIONALNA PRIPADNOST ISPITANIKA: srpska 86% ispitanika, muslimanska/bošnjačka 4% ispitanika, mađarska 3% ispitanika, albanska 1% ispitanika, romska 1% ispitanika, hrvatska 1% ispitanika, ostali 3% ispitanika, ne želi da se izjasni 1%.

MESTO STANOVANJA ISPITANIKA: grad 55% ispitanika, prigradsko naselje 7% ispitanika, selo 38% ispitanika.

3. UVODNE NAPOMENE*

Merenje podrške javnosti prema parlamentarnoj agendi, institucijama, narodnim poslanicima i reformi izbornog sistema, ali i rezultati o odnosu građana prema različitim formama aktivizma su izuzetno važni za sve donosioce odluka. Stoga su u okviru projekta „Jačanje odgovornosti izabranih predstavnika građana u Srbiji (Ljudi na prvom mestu)“ predviđena tri istraživačka ciklusa, sa ciljem da se motivišu izabrani predstavnici građana da, putem različitih načina, podignu odgovornost i transparentnost u radu.

Istraživanja će se sprovoditi na uzorku od 1.000 punoletnih ispitanika u Srbiji, bez Kosova i Metohije, metodom „licem u lice“. Upitnik će sadržati bateriju istih pitanja, sa ciljem dobijanja uporednih nalaza, dok će se fokus istraživanja menjati u zavisnosti od konteksta, ali i napretka u reformi političkog sistema koji je iniciran od strane Narodne skupštine.

Rezultati ovog istraživanja su javno prezentovani na konferenciji koja je održana u Beogradu, u Medija Centru, 19. aprila 2016. godine. Ujedno, najvažniji nalazi iz istraživanja biće prezentovani poslaničkim klubovima u Narodnoj skupštini, kako bi se narodni poslanici upoznali sa percepcijom građana o društvenoj i političkoj situaciji u Srbiji, ali i sa svim drugim značajnim temama koje su ispitivane u ovom i u drugim istraživanjima.

Sledeći istraživački ciklus je planiran za početak 2017. godine.

CeSID istraživački tim

* Svi pojmovi koji se koriste u ovom istraživanju u muškom rodu obuhvataju iste pojmove u ženskom rodu.

„Jačanje odgovornosti izabranih predstavnika građana u Srbiji (Ljudi na prvom mestu)“

4. SAŽETAK

ODNOS GRAĐANA PREMA BLISKOJ PROŠLOSTI I SADAŠNJOSTI

Broj građana koji veruje da je smer u kome se kreće naša država *dobar* se više nego duplirao u poređenju sa 2012. godinom – sa 17% na 38%. Primetan je i trend opadanja broja onih ispitanika koji imaju suprotno uverenje, i sada iznosi 42%. Istovremeno, broj ispitanika koji žive nepodnošljivo nije se značajno promenio u odnosu na prethodni ciklus (2015.) i iznosi 12%, ali dobar znak predstavlja smanjenje broja onih koji žive *teško podnošljivo* – sa 31% na 25%. U porastu je i broj onih koji žive *srednje*, i trenutno je na maksimalnoj vrednosti u poslednjih 11 godina.

Broj ispitanika koji sebe vide kao dobitnike u procesu tranzicije nije ozbiljno promenjen u poslednjoj deceniji i kreće se između 17 i 18%. Sve je više onih ispitanika koji misle da žive lošije nego što su živeli njihovi roditelji (45%), dok je u značajnom padu u poslednjoj deceniji broj onih koji misle da žive bolje, odnosno kvalitetnije – za čak 15%. Ovakav pesimistički stav prisutan je i u proceni kvaliteta života u budućnosti, odnosno za sledeću generaciju: jaka četvrtina ispitanika smatra da će njihova deca živeti gore nego oni u ovom momentu, a 48% se nada suprotnom. Ono što je značajno je da je broj „optimističnijih“ građana 2007. godine bio za 10 odsto veći – 58%.

U poređenju sa prethodnim godinama, petooktobarske promene drastično manji broj ispitanika doživljava kao „početak demokratskog preobražaja“ – svega 14% u odnosu na 33% 2005. godine, dok ih stabilna četvrtina doživljava kao „početak propadanja“. Dolazak koalicije okupljene oko Aleksandra Vučića značajnih 29% ispitanika smatra pozitivnim elementom (početak demokratskog preobražaja), dok je 15% onih koji imaju suprotno uverenje.

ODNOS PREMA DEMOKRATIJ I STRANAČKE PREFERENCIJE GRAĐANA

Sve je manje pristalica tvrdnje da je demokratija bolja od svih oblika vladavine (pad od 12% u odnosu na 2005. godinu), uz evidentni i stalno prisutni rast broja ispitanika koji smatraju da nedemokratske vlade mogu biti bolje od demokratskih.

Broj onih ispitanika koji odluku donose samo na osnovu lidera izuzetno je veliki – čak 70%. U poređenju sa prethodnom godinom, taj broj je porastao za čak 12%, što može biti posledica nešto izraženije personalizacije politike, posebno u periodu predizborne kampanje. Tri petine ispitanika smatra da bi bilo bolje da građani imaju mogućnost da glasaju pojedinačno za odbornike ili poslanike, a ne za izborne liste. Konačno, da trenutni izborni sistem (i način izbora poslanika) ne omogućava da se ostvari volja građana veruje više od polovine ispitanika – 51%, uz sigurnu petinu onih sa suprotnim uverenjem.

Da su koalicije potrebne ukoliko se udružuju stranke sa sličnim programima, veruje značajnih 62% ispitanika, dok je svaki osmi ispitanik protivnik ovakve ideje. Sa druge strane, nešto manje od trećine građana veruje da je najbolje kada svaka stranka na izborima nastupa samostalno, odnosno da nema korisnih koalicija, dok suprotnu ideju da je svaka koalicija korisna odbija značajnih 47% ispitanika.

„Jačanje odgovornosti izabраних predstavnika građana u Srbiji (*Ljudi na prvom mestu*)“

Manje od polovine ispitanika sposobno da proceni sopstvenu poziciju na skali levica/desnica – njih ukupno 48%, i to na sledeći način: osam odsto desnica, pet odsto desni centar, 17% centar, osam odsto levi centar i 10% levica.

Broj ispitanika koji je u momentu sprovođenja ovog istraživanja bio siguran da će izaći na izbore iznosio je 54%, uz još 27% onih koji bi verovatno izašli, a svoje glasove bi rasporedili na sledeći način: 56.5% opredelilo se za Srpsku naprednu stranku, na drugom mestu je Socijalistička partija Srbije sa 9.9%, zatim Srpska radikalna stranka sa 6% i Dosta je bilo sa 5%. Slede DS sa 4.6%, koalicija SDS-LDP-LSV sa 3.9%, DSS/Dveri sa 3.4% i Levica Srbije sa 1.4%. Ostale stranke nalaze se ispod 1%, dok je 7% građana odabralo odgovor „neka druga stranka“

Građane smo pitali i za njihovo **mišljenje o najboljem kandidatu za mesto budućeg premijera Srbije**. Aleksandar Vučić je na ubedljivom prvom mestu sa 35%, nakon čega slede odgovori „nijednog“ – 26% i „ne zna, ne može da proceni“ – 19%.

POVERENJE U INSTITUCIJE i ODNOS PREMA EU I NATO

Tradicionalno, tri institucije kojima građani Srbije poklanjaju najviše poverenja su: vojska (62%), crkva (58%) i policija (49%). Jedina od političkih institucija koje su ispitivane (Vlada, Narodna skupština, predsednik, političke partije) kod koje je veći obim poverenja u odnosu na nepoverenje je Vlada: 44% u poređenju sa 33%. Kod preostalih navedenih institucija, nepoverenje je dominantnije. **Političke stranke su institucija sa najmanjim stepenom poverenja**. Mediji i nevladine organizacije nisu prepoznati kao kredibilni akteri, s obzirom da medijima veruje svega 18% ispitanika dok je tri puta više onih koji su nepoverljivi (54%); nevladinim organizacijama veruje za nijansu više građana – 19%, uz 44% onih sa suprotnim uverenjem.

Protiv članstva Srbije u Evropskoj uniji izjašnjava se nešto više od trećine ispitanika, što je nešto manje u poređenju sa prethodnom godinom, ali više u odnosu na ranija istraživanja. Približno siti broj ispitanika smatra da nije realno da će Srbija u budućnosti postati punopravna članica Evropske unije, dok 43% građana veruje da će se to dogoditi.

Kada je reč o evroatlantskim integracijama, odnosno pristupanju NATO-u, broj ispitanika koji ih podržava je svega 14%, uz praktično tri petine ispitanika koji su protivnici ove ideje.

AUTORITARNOST I KONZERVATIZAM

U ovom istraživanju vrednosne matrice i orijentacije ispitanika merili smo preko stavova koji se odnose na stepen prihvaćenosti (ne)autoritarnosti, konzervatizma, nacionalizma i verske (ne)tolerancije, kao i preko setova pitanja koja se tiču odnosa prema obrazovanju i radnoj etici građana Srbije.

U Srbiji i dalje tradicionalno važi visok stepen prihvatanja autoritarnih vrednosti, uslovljen tradicijom, kulturom, istorijskim nasleđem itd. Natpolovična većina građana Srbije slaže sa tvrdnjama koje se odnose na potrebu postojanja vođe – 55% građana se slaže da je u Srbiji

previše neodlučnosti i rasprava, te da odluke treba prepustiti vođi čvrste ruke, a 53% smatra da je ovoj državi potreban jak vođa koga će narod slediti bez pogovora.

Tradicionalizam i konzervatizam su vrednosti koje ceni najveći deo građana Srbije – skoro tri četvrtine ispitanika (71%) slaže se sa tvrdnjom da se treba čvrsto držati narodnih običaja i tradicije, 14% se niti slaže niti ne slaže, dok se 13% građana ne slaže sa iznetom tvrdnjom.

NACIONALIZAM/ETNOCENTRIZAM I VERSKA (NE)TOLERANCIJA

Građani Srbije pokazuju sklonost ka nacionalizmu i etnocentrizmu, sa nešto manjom sklonošću ka kulturnom etnocentrizmu. Nalazi pokazuju i postojanje pozitivne korelacije između autoritarizma i nacionalizma/etnocentrizma – kako raste stepen prihvatanja autoritarnih stavova rastu i nacionalistički/etnocentrički stavovi.

Polovina ispitanika (50%) spremna je da se žrtvuje za interese sopstvenog naroda, 23% respondenata se niti slaže niti ne slaže sa iznetom tvrdnjom, dok petina građana (21%) nije spremna da se žrtvuje zarad interesa svog naroda. Takođe, gotovo polovina građana (47%) slaže sa stavom da zbog mešanja različitih kultura njihovoj naciji preti opasnost da izgubi svoj identitet. Ipak, veći udeo građana nalazimo među onima koji se ne slažu sa etnocentričkim stavom – 28% ispitanika ne misli da nam zbog mešanja različitih kultura preti opasnost da izgubimo svoj identitet.

Većina građana Srbije iskazuje versku netoleranciju prema drugim konfesijama nego prema ateistima – više se cene ateisti nego „religijski drugi“. Polovina građana Srbije smatra da je njihova vera (religija) najispravnija, dok 23% građana misli suprotno. Udeo građana koji su bili neodlučni (niti se slažu niti ne) je 22%, dok svaki dvadeseti nije znao da odgovori na ovo pitanje. Verska netolerancija i distanca posebno je izražena kada se pogleda ikaz „Više cenim pripadnike drugih religija, nego nevernike (ateiste)“ – 27% ispitanika se slaže sa ovim stavom (odnosno gaji distancu prema ateistima pre nego prema drugim konfesijama), dok se 41% građana ne slaže.

ODNOS PREMA OBRAZOVANJU I RADNOJ ETICI

Da je normalno da obrazovaniji ljudi više znaju i više zarađuju od manje obrazovanih smatra 55% ispitanika, dok se sa ovim stavom ne slaže 18%, a neodlučna je petina ispitanika. Ovakav nalaz govori da je **tek polovina stanovnika Srbije prihvatila meritokratske vrednosti.** Sledeći iskaz ujedno pruža i objašnjenje zašto meritokratiju podržava tek polovina ispitanika. Naime, 48% građana Srbije poznaje mnogo ljudi koji, iako nemaju formalno obrazovanje, bolje rade i više znaju o nekoj oblasti od onih koji su završili fakultet, dok se svaki peti građanin sa ovim ne slaže. **Kod građana Srbije i dalje postoji doza otklona prema visokom obrazovanju,** što potvrđuju i zvanični podaci prema kojima je u Srbiji tek 10,58% građana visokoobrazovano.

Natpolovična većina ispitanika smatra da razlika između zaposlenih u privatnom i javnom sektoru postoji i da zaposleni u ovim sektorima ne rade pod istim uslovima i ne suočavaju se sa istim problemima. Da postoji percepcija javnog sektora kao neefikasnog i neproduktivnog, govori i nalaz prema kojem se 66% građana slaže sa stavom da su javni sektor i

državna administracija u Srbiji puni ljudi koji ništa ne rade i uludo troše novac poreskih obveznika, dok tek 7% građana Srbije veruje da se u javnom sektoru i državnoj administraciji radi, a novac državnih obveznika troši na odgovarajući način. Takođe, **građani Srbije smatraju da se u njihovoj državi neguje radni etos koji uključuje zarađivanje novca na nepošten način** - 54% respondenata smatra da ko god se u Srbiji obogatio da je do novca došao na nepošten način, dok se svaki peti građanin ne slaže sa ovim stavom. Takođe, da je Srbije puna radnih i vrednih ljudi koji su bogati, a koji su pošteno zaradili novac, smatra četvrtina građana (26%).

ODNOS PREMA MEĐUNARODNOM SUDU ZA RATNE ZLOČINE U HAGU

Generalno posmatrano, beležimo prevladavajuće negativan stav prema ovoj instituciji, opterećenim izrazitim nacionalizmom i doživljajem srpske nacije kao žrtve. Ovo najbolje pokazuje podatak da 61% građana Srbije smatra da je Haški tribunal formiran isključivo kako bi sudio Srbima i na njih prebacio krivicu za sve sukobe u bivšoj Jugoslaviji, dok suprotno misli tek svaki deseti građanin (9%).

Kada je reč konkretno o oslobađajućoj presudi u slučaju Vojislava Šešelja, da je ova presuda zasnovana na pravu i pravdi misli 38% ispitanika, a svaki peti ispitanik misli suprotno. Da je Vojislav Šešelj oslobođen isključivo kao kompenzacija Srbima za puštanje na slobodu Nasera Orića, Anta Gotovine i Ramiša Haradinaja smatra trećina respondenata (32%), a na suprotnom pou nalazi se 22% građana. **Svaki treći ispitanik veruje da će presude Haškog tribunala dovesti do porasta radikalizma u Srbiji, a tek svaki deseti građanin veruje da će presude Haškog tribunala doprineti tome da se Srbija pomiri sa prošlošću i državama sa kojima je bila u sukobu (a preko polovine građana, 52%, misli suprotno).**

ODGOVORNOST ZA GRAĐANSKI RAT DEVEDESETIH I RASPAD JUGOSLAVIJE

Građani Srbije spremni su da odgovornost podele kada je reč o Srbima i drugim narodima bivše Jugoslavije, ali ne i kada je reč o međunarodnoj zajednici, koju građani vide pre kao krivca nego narode bivše Jugoslavije. Zbirno posmatrano gotovo polovina građana Srbije (49%) krivca za građanski rat i raspad Jugoslavije nalazi manje ili više u međunarodnoj zajednici. **Kao pozitivan nalaz javlja se činjenica da je najveći udeo onih građana koji odgovornost pripisuju podjednako i Srbima i ostalim narodima bivše Jugoslavije – 40% reklo je da su odgovorni i jedni i drugi podjednako.** Tek svaki dvadeseti građanin bi rekao da je odgovornost u manjoj ili većoj meri na Srbima.

ODNOS PREMA NARODIMA BIVŠE JUGOSLAVIJE

Najnepovoljnije mišljenje građani Srbije imaju za Albance – pre svega Albance sa Kosaova i Metohije a potom i Albance iz Albanije. Slede Hrvati koji žive u Hrvatskoj, Bošnjaci koji žive u BiH, pa Hrvati koji žive u Srbiji. **Najpovoljnije mišljenje ispitanici imaju o Makedoncima, Slovencima i Crnogorcima, a visok udeo povoljnih ocena beleže i Mađari.**

„Jačanje odgovornosti izabranih predstavnika građana u Srbiji (Ljudi na prvom mestu)“

ETNIČKA I SOCIJALNA DISTANCA

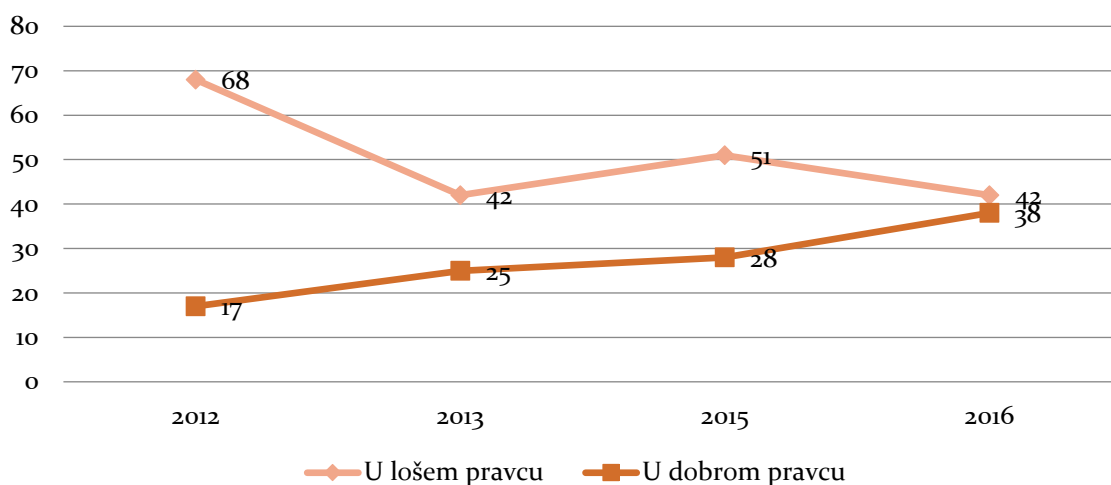
Najveću etničku distancu beležimo prema Albancima i to prema kontaktima srednjeg i visokog socijalnog inteziteta, ali ova distanca prema Albancima relativno je visoka i za kontakte najšire socijalne interakcije. Kada je reč o najintenzivnijim socijalnim kontaktima (da ispitanici budu u bliskom srodstvu sa pripadnikom drugog naroda ili da pripadnik drugog naroda bude vaspitač ispitanikovojoj deci), pored velike distance prema Albancima, **veliku etničku distancu nalazimo i prema Romima, Bošnjacima i Hrvatima**. Najmanju distancu nalazimo kod najširih oblika komunikacije – da budu komšije ili saradnici na poslu – mada i kod tih najširih oblika interakcije beležimo prema Albancima visok udeo distance, gde bi svaki treći ispitanik imao problem da im Albanac bude komšija ili saradnik na poslu.

Najveća socijalna distanca zabeležena je prema pripadnicima LGBT populacije, osobama sa **mentalnim invaliditetom i osobama obolelim od HIV/AIDS**. Iako se kao posebna grupa izdvajaju pripadnici manjinskih verskih zajednica, osobe sa fizičkim invaliditetom i migranti, koji kojih se beleži nešto manja distanca, i za ove grupacije se može reći da je to i dalje relativno velika distanca i da je Srbija i dalje društvo u kojem postoji prostor za borbu protiv diskriminacije.

5. ODNOS GRAĐANA PREMA BLISKOJ PROŠLOSTI I SADAŠNJOSTI

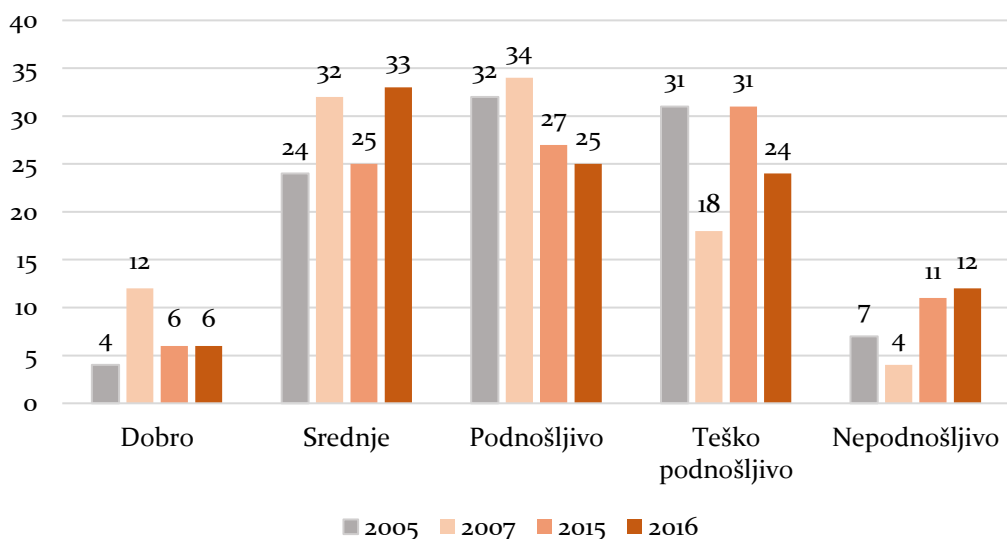
Baterija pitanja koja se odnosi na odnos građana prema bliskoj prošlosti i sadašnjosti uključila je merenje percepcije ispitanika o uopštenom smeru kretanja zemlje, o trenutnom kvalitetu života i međugeneracijskoj razlici u kvalitetu, o tranziciji i o velikim promenama koje su se dogodile na političkoj sceni Srbije. Radi dobijanja merodavnijih rezultata, izvršena su poređenja sa nalazima koji su, korišćenjem iste metodologije, dobijeni u nekim od prethodnih istraživačkih ciklusa (od 2005. godine).

Grafikon 5.1. Uopšteno uzev, da li naša zemlja ide u dobrom ili u lošem pravcu? (2012-2016)

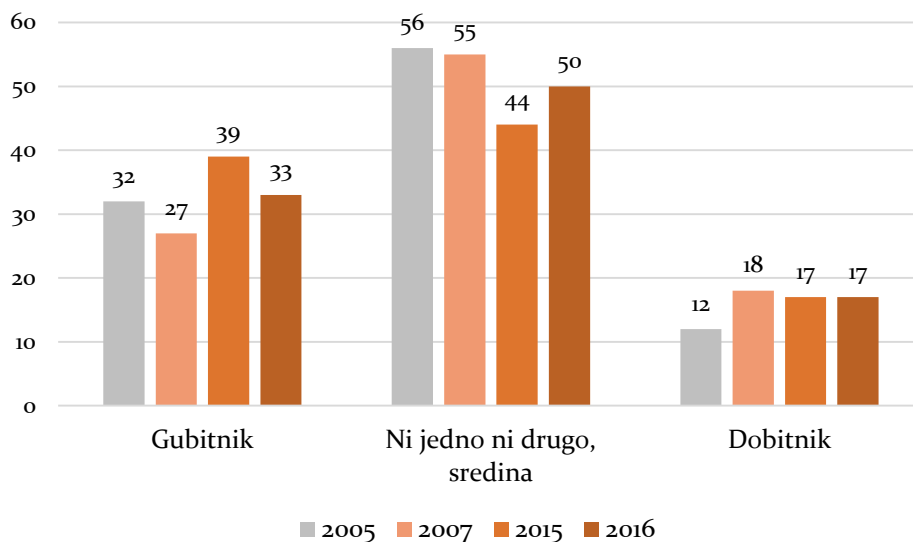
Kada je reč o smeru u kojem se kreće naša zemlja, indikativno je da se broj onih koji veruju da je taj smer *dobar* više nego duplirao u poređenju sa 2012. godinom – sa 17% na 38%. Istovremeno, ponovo je primetan trend opadanja broja onih ispitanika koji imaju suprotno uverenje, i sada iznosi 42%.

Grafikon 5.2. Kako živite Vi i Vaša porodica? (2005-2016)

Broj ispitanika koji žive nepodnošljivo nije se značajno promenio u odnosu na prethodni ciklus (2015.) i iznosi 12%, ali dobar znak predstavlja smanjenje broja onih koji žive *teško podnošljivo* – sa 31% na 25%. U porastu je i broj onih koji žive *srednje*, i trenutno je na maksimalnoj vrednosti u poslednjih 11 godina.

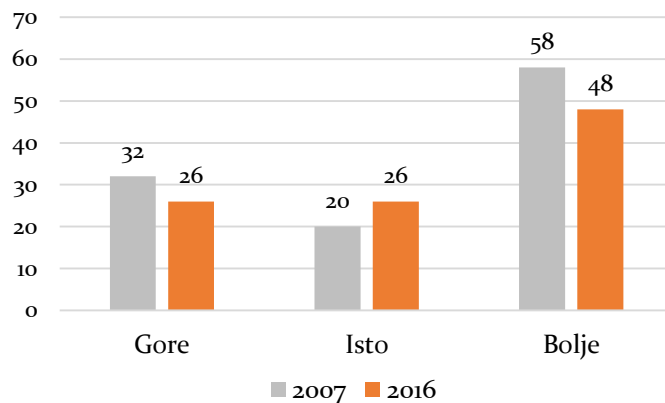
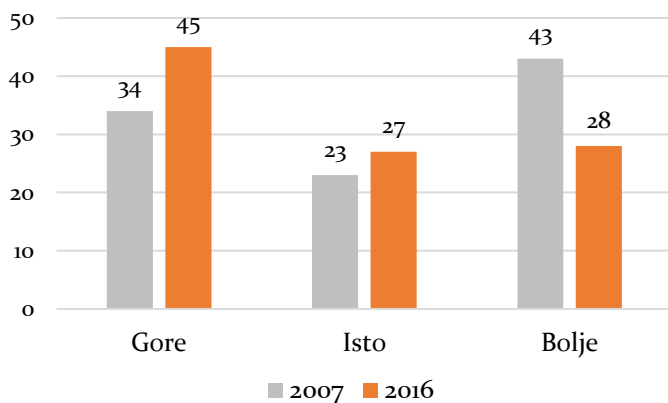
Grafikon 5.3. Kada je reč o poslednjih deset godina, uzimajući u obzir život u celini, da li Vi sebe doživljavate kao dobitnika ili gubitnika? (2005-2016)

Broj ispitanika koji sebe vide kao dobitnike u procesu tranzicije nije ozbiljno promenjen u poslednjoj deceniji i kreće se između 17 i 18%. Reč je u najvećoj meri o ljudima koji imaju završenu četvorogodišnju srednju školu ili višu školu/fakultet i koji su zaposleni kod privatnika ili su i sami privatnici, odnosno vlasnici privatnih objekata. Sa druge strane, osećaj gubitništva sada ima jedna trećina ispitanika, što je vrednost približna onoj iz 2005. godine. Treba ipak imati na umu da su ovi stavovi prvenstveno lični doživljaji neke objektivne situacije u društvu i da u potpunosti zavise od spleta okolnosti u životima pojedinaca (radno mesto, kvalitet života, zadovoljstvo i slično).

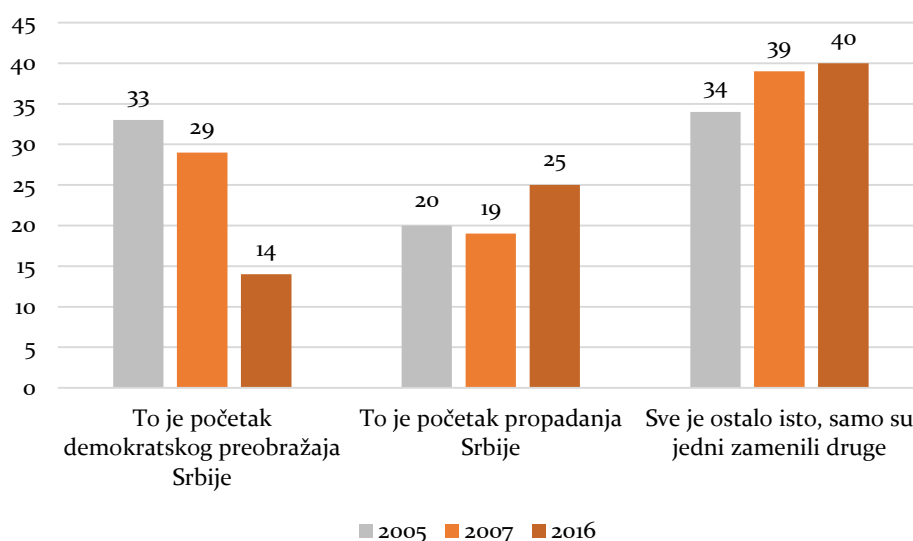
Grafikon 5.4. Da li Vi živite lošije, isto ili bolje u odnosu na Vaše roditelje? (2007-2016)

Grafikon 5.5. Šta mislite, da li će Vaša deca živeti isto ili bolje u odnosu na Vas? (2007-2016)

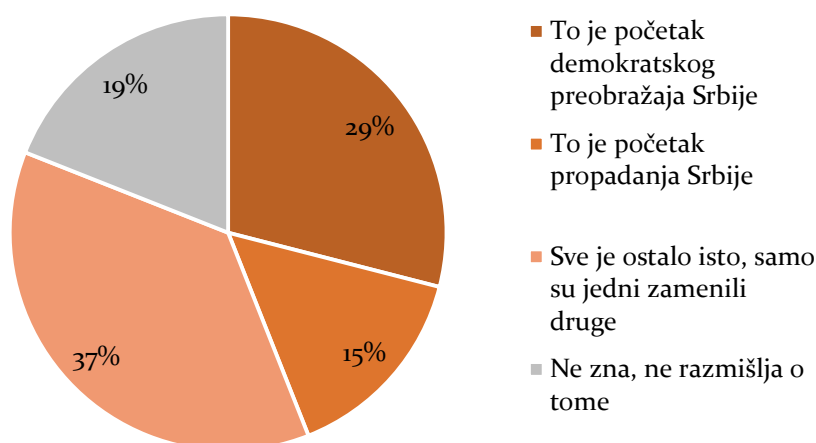

Međugeneracijski nivo, tj. poređenje kvaliteta života ispitanika u odnosu na roditelje i na decu, pokazuje izvesni nivo pesimizma: sve je više onih ispitanika koji misle da žive lošije nego što su živeli njihovi roditelji (45%), dok je u značajnom padu u poslednjoj deceniji broj onih koji misle da žive bolje, odnosno kvalitetnije – za čak 15%. Ovakav pesimistički stav prisutan je i u proceni kvaliteta života u budućnosti, odnosno za sledeću generaciju: jaka četvrtina ispitanika smatra da će njihova deca živeti gore nego oni u ovom momentu, a 48% se nada suprotnom. Ono što je značajno je da je broj „optimističnijih“ građana 2007. godine bio za 10 odsto veći – 58%.

Grafikon 5.6. Koliki je domet promena koje su izvršene 5. oktobra 2000. godine? (2005-2016)

Grafikon 5.6. Kako doživljavate dolazak na vlast koalicije okupljene oko Aleksandra Vučića 2012. godine?

I kada je reč o dve značajne političke promene koje su se odigrale u bliskoj prošlosti - najpre 2000. godine, silaskom Miloševića sa vlasti, a zatim i 2012. godine, pobedom Srpske napredne stranke na izborima, kod ispitanika se uviđa određena vrsta fatalizma, odnosno pesimizma. Pri proceni oba događaja, najfrekventiji je odgovor „sve je ostalo isto, samo su jedni zamenili druge“ – u prvom slučaju,

„Jačanje odgovornosti izabranih predstavnika građana u Srbiji (Ljudi na prvom mestu)“

reč je o 40% ispitanika (što je najviši nivo u periodu od 2005. godine), a u drugom govorimo o 37% ispitanika. U poređenju sa prethodnim godinama, petooktobarske promene drastično manji broj ispitanika doživljava kao „početak demokratskog preobražaja“ – svega 14% u odnosu na 33% 2005. godine, dok ih stabilna četvrtina doživljava kao „početak propadanja“. Ovi nalazi ukazuju na razočaranost građana sledom događaja i okolnostima u kojima trenutno žive, a koje percipiraju kao direktnu posledicu događaja iz 2000. godine.

Sa druge strane, dolazak koalicije okupljene oko Aleksandra Vučića značajnih 29% ispitanika smatra pozitivnim elementom (početak demokratskog preobražaja), dok je 15% onih koji imaju suprotno uverenje.

Tabela 5.1. Stranačke preferencije i odnos prema aktuelnoj vladajućoj koaliciji

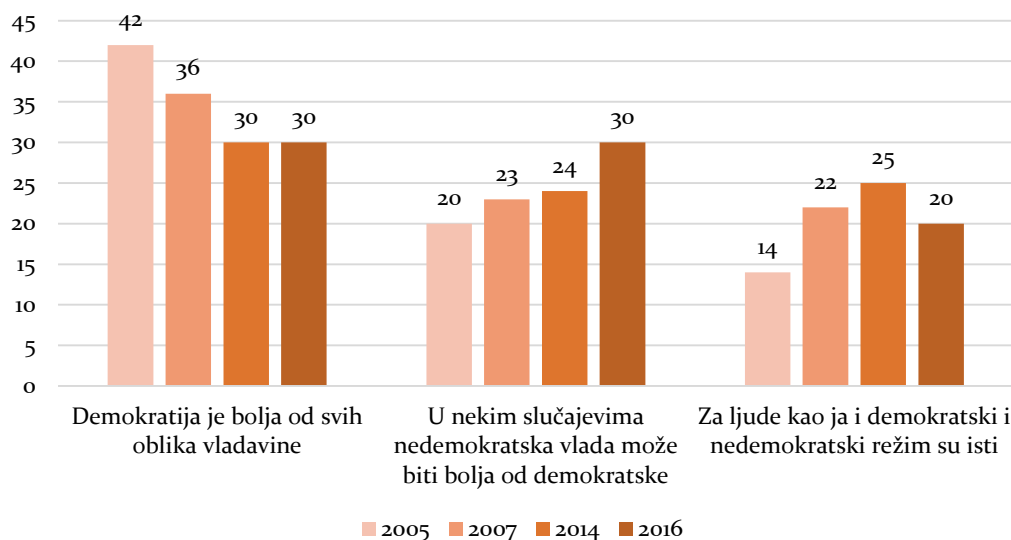
Kako doživljavate dolazak na vlast koalicije okupljene oko A. Vučića?	SNS	SPS	DS	SRS	DSS/ Dveri	SDS	Dosta je bilo
To je početak preporoda Srbije	65	13	4	9	4	13	6
To je početak propadanja Srbije	3	13	56	30	29	29	48
Sve je ostalo isto, samo su jedni zamenili druge	19	55	30	49	50	46	46
Ne zna, ne razmišlja o tome	13	19	10	12	17	12	0
TOTAL	100	100	100	100	100	100	100

Najviše „negativno opredeljnih“ po pitanju dolaska Aleksandra Vučića i njegove koalicije na vlast 2012. godine nalazimo među pristalicama Demokratske stranke (56%, uz 30% ispitanika koji smatraju da je sve ostalo isto) i pokreta Dosta je bilo (48% + 46% onih sa stavom da su akteri samo zamenili jedni druge), a najmanje među pristalicama Srpske napredne stranke (3%) i Socijalističke partije Srbije (13%).

6. ODNOS PREMA DEMOKRATIJ I STRANAČKE PREFERENCIJE GRAĐANA

Grafikon 6.1. Kada je reč o demokratiji, koje je od ovih mišljenja za Vas najprihvatljivije? (2005-2016)

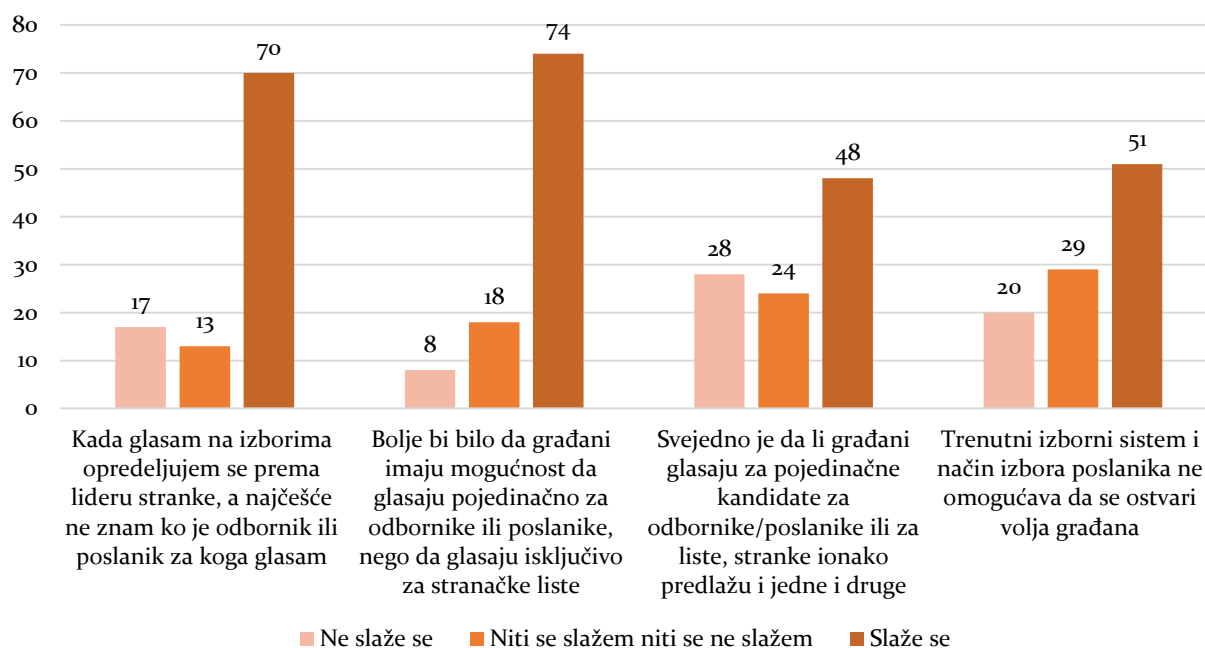
U Grafikonu 6.1. prikazane su promene stavova građana prema demokratiji u periodu od 2005. godine. Značajni pad pristalica tvrdnje da je demokratija bolja od svih oblika vladavine (za 12% u odnosu na 2005. godinu), evidentni i stalno prisutni rast broja ispitanika koji smatraju da nedemokratske vlade mogu biti bolje od demokratskih, ali i promenljivi odnos kod treće tvrdnje ukazuju na dva važna zaključka. Najpre, čini se da kod građana preovlađuje osećaj razočaranosti i nezadovoljstva, kako dosadašnjim napretkom demokratskih procesa, tako i čestim promenama u vladajućim strukturama, što prozrokuje i neku vrstu uopštenijeg negativnog stava prema demokratiji kao obliku vladavine. Drugo, fatalistička i u značajnoj meri prisutna misao da će „sve biti isto“ i da su i nedemokratski i demokratski režimi *isti*, negativno se odražava na samu misao o demokratiji, odnosno o njenom funkcionisanju i potrebi za njom.

Tabela 6.1. Step en slaganja sa tvrdnjama o demokratiji (2007-2016)

Tvrdnja	Godina	Ne slaže se	Slaže se
Demokratija je dobra jer omogućava da građani utiču na politiku	2007	26	41
	2014	26	41
	2016	22	41
Ekonomija i privreda u demokratiji loše funkcionišu	2007	27	33
	2014	26	39
	2016	29	29
U demokratiji je suviše neodlučnosti i raspravljanja	2007	19	49
	2014	19	49
	2016	19	41
Demokratije nisu uspešne u održavanju reda	2007	33	33
	2014	27	40
	2016	25	33
Demokratija ima mana, ali je bolja od drugih poredaka	2007	26	43
	2014	19	43
	2016	14	44

Pored prethodno navedenih tvrdnji o poželjnosti demokratskih, a ne nedemokratskih režima, ispitivani su i stavovi o demokratiji kao takvoj: o njenoj sposobnosti da „uključi“ građane u procese donošenja odluka, o održavanju reda, funkcionisanju privrede u njoj i tako dalje. Da je demokratija dobra jer omogućava građanima da utiču na politiku veruje nepromenjenih 41% građana, dok je u poređenju sa prethodnim godinama nešto manji broj onih ispitanika koji se ne slažu sa ovom tvrdnjom – 22%. Tvrdnju da u demokratiji ekonomija i privreda loše funkcionišu prihvata i odbija podjednak broj ispitanika – po 29%. U ovom slučaju primećen je izvesni pozitivni pomak, jer je broj onih koji se sa ovom mišlju ne slažu opao za 10% u poređenju sa prethodnim istraživačkim ciklusom (iz 2014. godine), a manji je i u odnosu na period od pre osam godina, za oko četiri odsto. Treća tvrdnja, po kojoj u demokratiji ima previše neodlučnosti i raspravljanja, ispravna je po mišljenju 41% ispitanika, što je i dalje veoma visok broj, iako je smanjen u odnosu na prethodna istraživanja. Istovremeno, trećina ispitanika misli da demokratije nisu uspešne u održavanju reda, dok četvrtina misli suprotno. Konačno, da demokratija ima mana, ali da je bolja od drugih poredaka, veruje 44% ispitanika, što je za nijansu više nego u odnosu na prethodne cikluse. Ipak, sve je manji broj onih građana koji se sa ovom tvrdnjom ne slažu – sada je manji od petine, što je skoro duplo manje u poređenju sa periodom od pre osam godina.

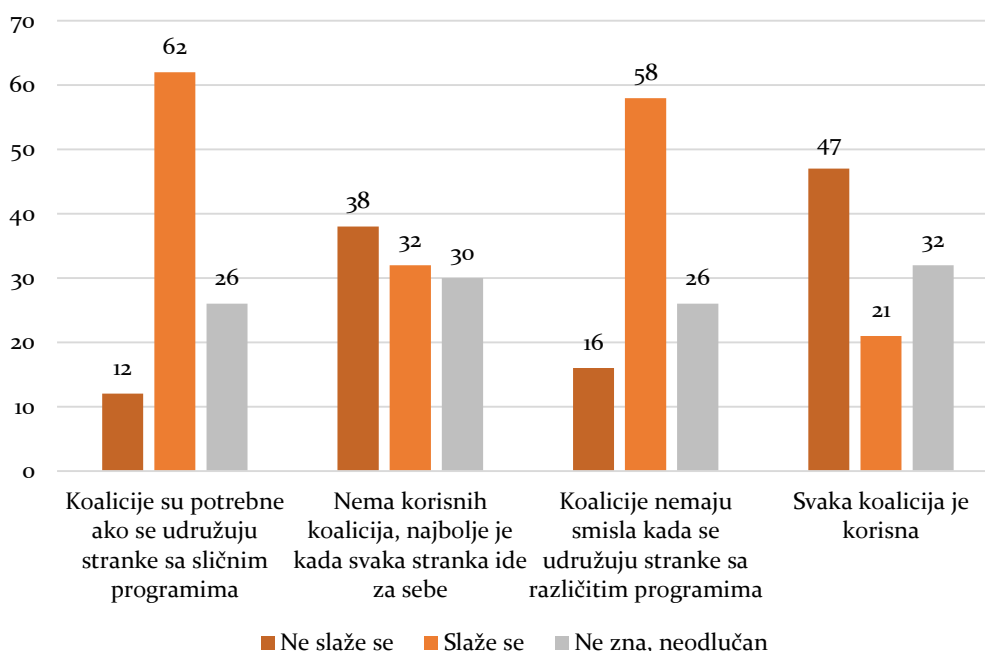
Grafikon 6.2. Stepen slaganja sa tvrdnjama o glasanju na izborima

Kada je reč o izornoj participaciji, odnosno elementima na osnovu kojih građani izražavaju svoju izbornu volju, ali i načinima na koja se ta volja artikuliše, pokazalo se da je broj onih ispitanika koji odluku donose samo na osnovu lidera izuzetno veliki – čak 70%. U poređenju sa prethodnom godinom, taj broj je porastao za čak 12%, što može biti posledica nešto izraženije personalizacije politike, posebno u periodu kampanje (u kojem se ovo istraživanje i sprovodilo). Ipak, značajan je i važan rezultat da tri petine ispitanika smatra da bi bilo bolje da građani imaju mogućnost da glasaju pojedinačno za odbornike ili poslanike, a ne za izborne liste, dok se svega osam odsto građana sa ovim ne slaže (njihov broj je nepromenjen u odnosu na 2015. godinu). Sa druge strane, nešto manje

od polovine ispitanika ima pesimističan stav, odnosno izražava sumnju da bi se bilo šta promenilo kada bi građani glasali za odbornike/poslanike, a ne za liste, s obzirom da i jedne i druge predlažu političke partije. Pesimističnih građana je sada više u poređenju sa 2015. godinom, za 13%. Konačno, da trenutni izborni sistem (i način izbora poslanika) ne omogućava da se ostvari volja građana veruje više od polovine ispitanika – 51%, uz sigurnu petinu onih sa suprotnim uverenjem. U prethodnom istraživanju, odnos je bio nešto drugačiji: sa tvrdnjom se slagalo 49% ispitanika, nije moglo da se opredeli 38 odsto, a nije se slagalo njih 13%.

Grafikon 6.3. Šta mislite, uopšte uzev, o koalicijama političkih stranaka?

Ispitivanje stavova građana o koalicijama provereno je kroz četiri tvrdnje koje su predstavljene u Grafikonu 6.3: (1) *Koalicije su potrebne ako se udružuju stranke sa sličnim programima*; (2) *Nema korisnih koalicija, najbolje je kada svaka stranka ide za sebe*; (3) *Koalicije nemaju smisla kada se udružuju stranke sa različitim programima*; (4) *Svaka koalicija je korisna*.

Da su koalicije potrebne ukoliko se udružuju stranke sa sličnim programima, veruje značajnih 62% ispitanika, dok je svaki osmi ispitanik protivnik ovakve ideje. Sa druge strane, nešto manje od trećine građana veruje da je najbolje kada svaka stranka na izborima nastupa samostalno, odnosno da nema korisnih koalicija, dok suprotnu ideju da je svaka koalicija korisna odbija značajnih 47% ispitanika. Konačno, da koalicije nemaju smisla ukoliko se udružuju stranke koje imaju različite programe, veruje 58% ispitanika, dok svaki šesti građanin ima suprotno uverenje. Značajno je i da pri svakom pitanju pronalazimo najmanje četvrtinu ispitanika koji su neodlučni ili ne mogu da daju odgovor, što ukazuje na nezainteresovanost i/ili neznanje o ovoj temi.

Grafikon 6.4. Gde vidite sebe, a gde Vama najbližu stranku na skali levica – desnica?

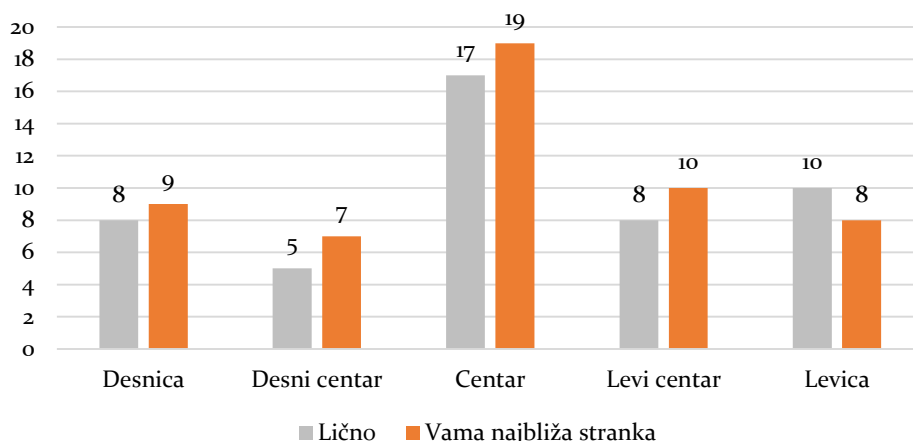

Tabela 6.2. Stranačke preferencije i politička orijentacija građana Srbije

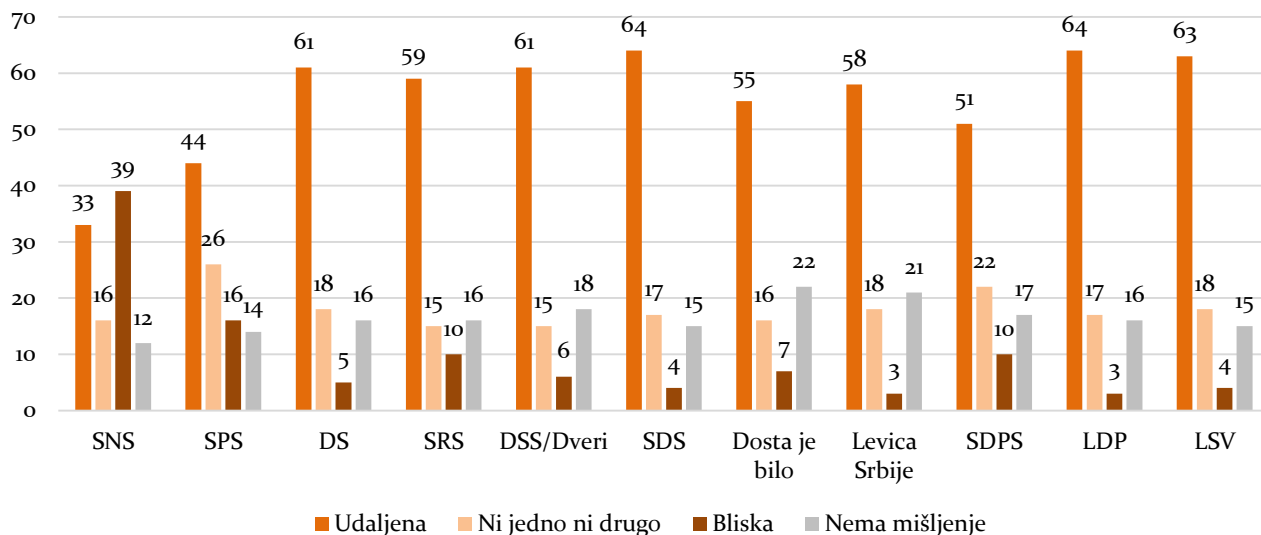
	SNS	SPS	DS	SRS	DSS/ DVERI	SDS	DJB
Desnica	13	3	4	40	21	21	0
Desni centar	10	5	14	7	29	4	11
Centar	37	10	29	12	13	21	37
Levi centar	6	21	21	9	13	33	31
Levica	8	40	18	2	8	4	3
TOTAL	100	100	100	100	100	100	100

Pozicioniranje sebe i bliskih stranaka na skali levica – desnica značajno je jer omogućava sticanje uvida u način na koji ispitanici percipiraju stranke i njihove programske prioritete. Nalazi su pokazali da je manje od polovine ispitanika sposobno da proceni sopstvenu poziciju – njih ukupno 48%, i to na sledeći način: osam odsto desnica, pet odsto desni centar, 17% centar, osam odsto levi centar i 10% levica. Ukrštanjem podataka o pozicioniranju sebe na levici ili desnici sa podatkom o najbližoj stranci, pokazalo se da su oni ispitanici koji sebe vide da desnoj strani spektra najčešće glasači SNS-a, SRS-a i DS-a, oni sa centra u najvećoj meri preferiraju SNS, SPS i DS, dok su građani koji sebe vide na levom centru i levici uglavnom glasači SNS-a, SPS-a i pokreta Dosta je bilo.

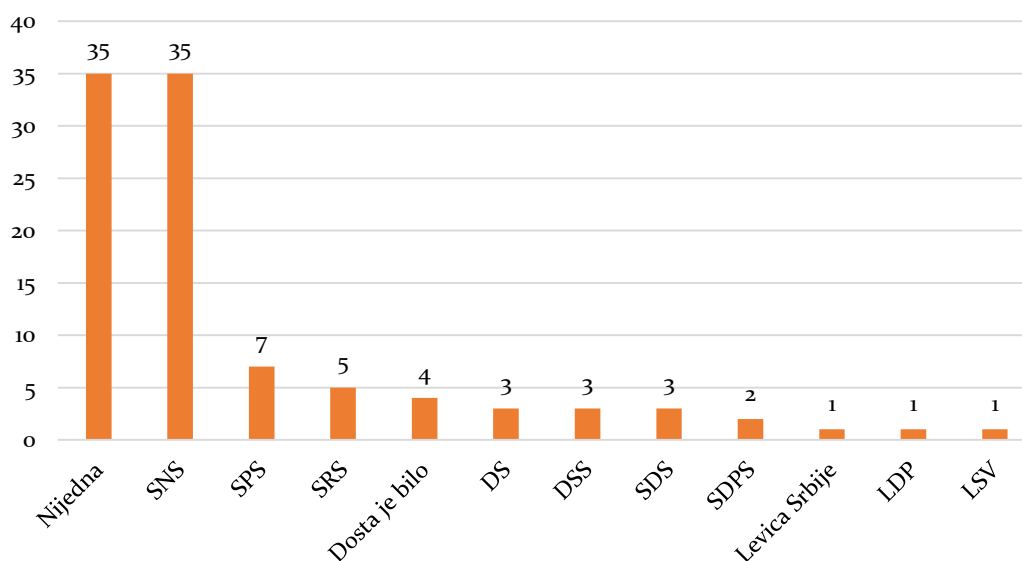
Sa druge strane, u Tabeli 6.2. predstavljeni su podaci o tome kako oni koji su izborni opredeljeni i koji imaju jasnu odluku o tome za koju stranku će da glasaju, percipiraju tu stranku: glasači SNS-a ovu stranku najčešće pozicioniraju na centar (37%), a zatim na desnicu (13%); glasači SPS-a u 40% slučajeva prepoznaju jasno levičarsko usmerenje stranke, a još jedna petina veruje da SPS pripada levom centru; pristalice DS-a su nešto „ravnomernije“ raspoređene na svim delovima spektra: 29% na centar, 21% na levi centar, 18% na krajnju levicu, a 14% na desni centar; glasači Radikalne stranke smatraju da je stranka pozicionirana desno u 40% slučajeva; DSS/Dveri se, po mišljenju nešto manje od trećine njihovih glasača nalaze na desnom centru, a po mišljenju 21% krajnje desno; SDS je, po uverenju jake trećine birača stranka centra, a po mišljenju petine stranka desnice; konačno, kada je reč o pokretu Dosta je bilo, birači veruju da je pozicioniran na levom centru (37%) i na centru (31%). Ovakvi odnosi mogu ukazivati na (1) nedovoljnu profilisanost stranaka, odnosno na kombinovanje i

levičarskih i desničarskih ideja u programu; (2) neznanje ili nedovoljno poznavanje programa i ideja koje stranke zastupaju od strane birača.

Grafikon 6.5. Koliko su Vam bliske, a koliko udaljene sledeće stranke?

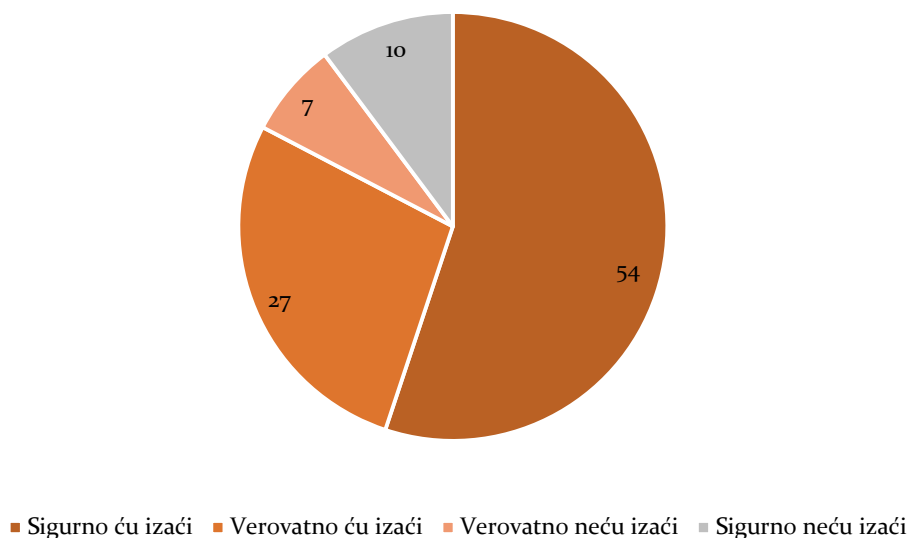

Grafikon 6.6. Koja od političkih partija je Vama lično najbliža?

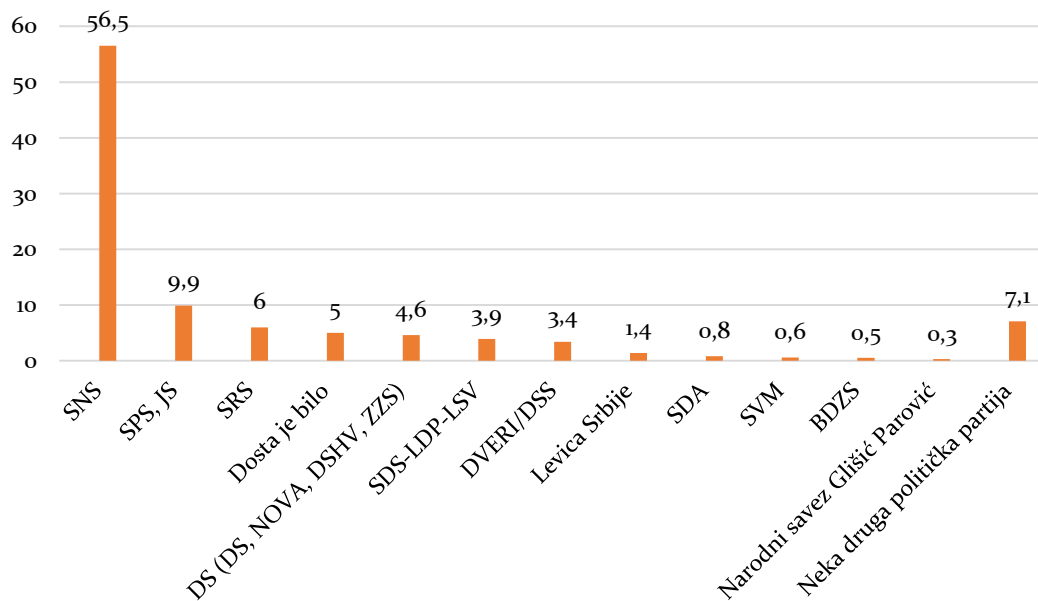

Grafikoni 6.5. i 6.6. pokazuju bliskost birača prema jedanaest merenih stranaka, odnosno izbornih lista. Prvi grafikon pokazuje da preko 60% birača smatra pet lista veoma udaljenim (DS, DSS/Dveri, SDS, LDP i LSV), dok je bliskost iznad 10% primećena u slučaju četiri stranke: SNS (39%), SPS (16%), SRS (10%) i SDPS (10%). Drugi grafikon je rezultat takozvanog diferencijalnog pitanja, u kome je od građana traženo da izdvoje jednu stranku od prethodno navedenih, kao sebi najbližu. Pokazalo se da veliki broj građana ne može da izdvoji nijednu stranku (35%), kao i da identičan procenat izdvaja Srpsku naprednu stranku. Slede Socijalistička partija Srbije (7%) i Srpska radikalna stranka (5%), dok sve ostale stranke kao sebi najblie bira po manje od pet procenata ispitanika.

Grafikon 6.7. Koliko je verovatno da ćete izaći na parlamentarne izbore zakazane za 24. april?

Grafikon 6.8. Za koju političku partiju ili koaliciju ćete glasati na parlamentarnim izborima 24. aprila 2016. godine?

Broj ispitanika koji je u momentu sprovođenja ovog istraživanja bio siguran da će izaći na izbore iznosio je 54%, uz još 27% onih koji bi verovatno izašli. Kada smo izbornu opredeljene građane pitali za koju političku partiju ili koaliciju će glasati, njih 56.5% opredelilo se za Srpsku naprednu stranku - u najvećoj meri stariji ljudi, niže i srednje obrazovani, kako iz gradskih, tako i iz ruralnih područja. Sledi Socijalistička partija Srbije sa 9.9%, za koju glasa takođe starije stanovništvo (50+), sa srednjim stepenom obrazovanja, iz svih delova Srbije. Na trećem mestu se nalazi Srpska radikalna stranka sa šest odsto, a njeno biračko telo čini pretežno gradsko stanovništvo, srednje obrazovano, uz interesantan pokazatelj da je to u najvećoj meri mlado stanovništvo, od 18 do 39 godina. Dosta je bilo okuplja visokoobrazovane i mlade stanovnike urbanih područja i za ovaj pokret, kako je pokazalo

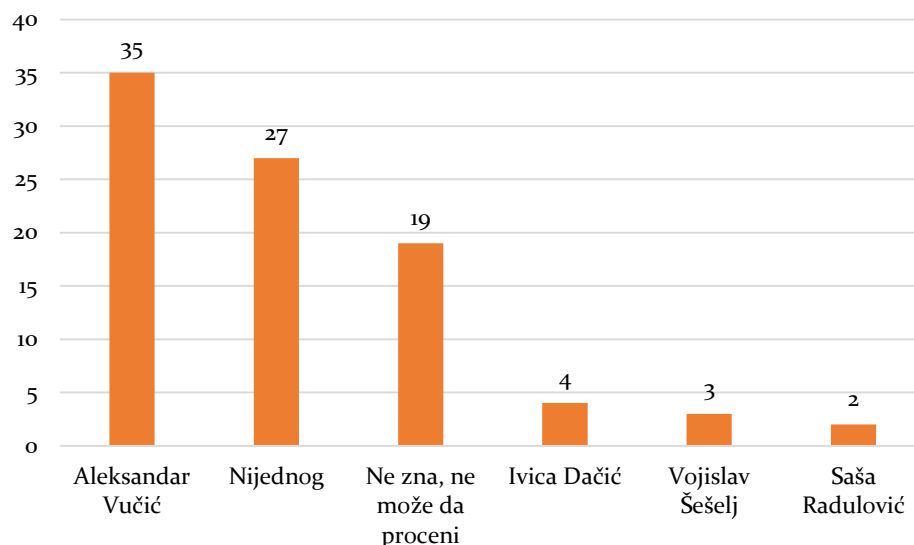
„Jačanje odgovornosti izabраних predstavnika građana u Srbiji (Ljudi na prvom mestu)“

istraživanje, glasa oko pet procenata ispitanika. Slede DS sa 4.6%, koalicija SDS-LDP-LSV sa 3.9%, DSS/Dveri sa 3.4% i Levica Srbije sa 1.4%. Ostale stranke nalaze se ispod 1%, dok je 7% građana odabralo odgovor „neka druga stranka“.

Neodlučne i one ispitanike koji odbijaju da odgovore za koga bi glasali ili neće glasati, pitali smo da izaberu partiju ili koaliciju kojoj bi dali podršku ukoliko bi imali obavezu da glasaju i dobili smo sledeće rezultate: 21% bira SNS, 7% SPS-JS, isto toliko SRS, 6% Dosta je bilo, 5% SDS i tako dalje.

Grafikon 6.9. Kog političara smatrate najboljim rešenjem za mesto budućeg premijera Srbije?

Istovremeno, građane smo pitali i za njihovo mišljenje o najboljem kandidatu za mesto budućeg premijera Srbije. Aleksandar Vučić je na ubedljivom prvom mestu sa 35%, nakon čega slede odgovori „nijednog“ – 26% i „ne zna, ne može da proceni“ – 19%. Sledeći „poželjan“ kandidat je Ivica Dačić, koga navodi čak devet puta manje ispitanika u odnosu na prvobiranog A. Vučića, a nakon njega su Vojislav Šešelj (3%) i Saša Radulović (2%). Po manje od 1% građana navodi imena kao što su Boris Tadić, Boško Obradović, Bojan Pajtić, Rasim Ljajić i tako dalje.

7. POVERENJE U INSTITUCIJE I ODNOS PREMA EU I NATO

Na kulturu poverenja ili nepoverenja prema različitim političkim, ideološkim, institucijama poretka i drugim akterima utiču brojni faktori koji su važni za razumevanje ovih odnosa. Prvenstveno, reč je o tradicionalnim društvenim, etičkim i drugim navikama ispitanika, koji su formirani u prethodnom periodu (generalni manjak poverenja, pasivnost, neka vrsta fatalizma i slično). Drugi faktor predstavljaju izuzetno važni situacioni faktori, odnosno pojedinačna društvena, politička i ekonomska dešavanja koja u velikoj meri utiču na percepciju aktera i institucija, odnosno na stepen poverenja u njih. Treće, ne sme se izostaviti ni dugo prisutna personalizacija politike, odnosno poistovećivanje institucija sa pojedincima/liderima. Konačno, posebno je važna činjenica da je istraživanje sprovedeno u jeku predizborne kampanje, kada se, kako se pokazuje godinama unazad, dešavaju naleti „poverenja“ u najveći broj institucija i aktera, usled iščekivanja pozitivnih dešavanja i većeg kontakta sa političarima. Ipak, ovakvi skokovi poverenja izuzetno su kratkog daha, s obzirom da građani brzo ostaju razočarani i nezadovoljni.

Tabela 7.1. Poverenje u institucije/aktere (2013-2016)

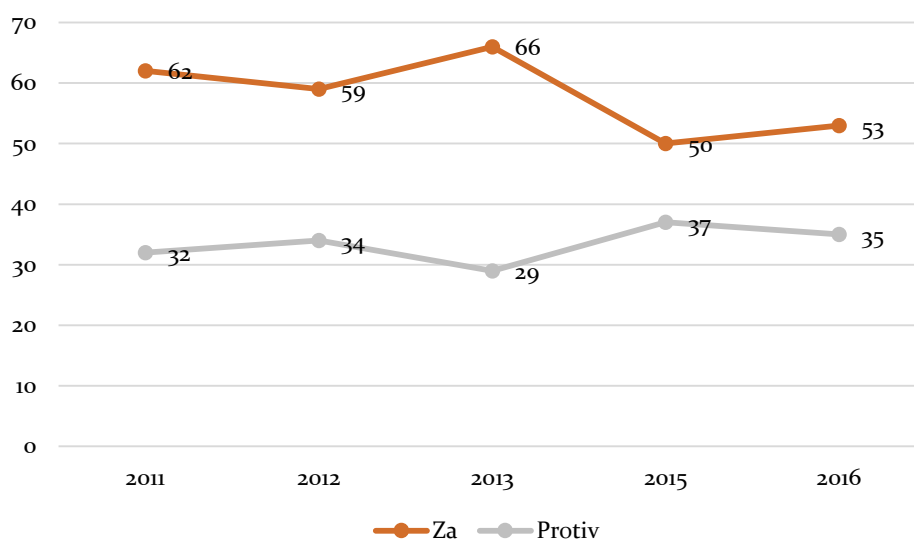
Institucija	Ciklus	Nema poverenja	Niti ima, niti nema poverenja	Ima poverenja
Crkva, verska ustanova	2013	18	18	58
	2015	14	18	61
	2016	21	19	58
Vojska	2013	18	21	52
	2015	14	20	58
	2016	17	18	62
Policija	2013	41	21	34
	2015	21	25	48
	2016	26	23	49
Vlada Republike Srbije	2013	43	21	31
	2015	28	26	39
	2016	33	20	44
Predsednik Republike Srbije	2013	37	23	35
	2015	34	22	37
	2016	40	23	34
Narodna skupština Republike Srbije	2013	43	25	26
	2015	35	29	26
	2016	38	26	33
Sudstvo	2013	53	20	20
	2015	41	30	20
	2016	48	25	23
Mediji	2013	33	36	24
	2015	42	31	19
	2016	54	22	18
Nevladin sektor	2013	53	26	13
	2015	40	28	14
	2016	44	26	19
Političke stranke	2013	53	26	13
	2015	55	25	11
	2016	58	24	14

Tradicionalno, građani Srbije najviše poverenja imaju u crkvu i u dve takozvane institucije poretka – vojsku i policiju. Kada je reč o crkvi, ona je godinama unazad važila za „šampiona“ poverenja, s obzirom da broj „poverljivih“ građana ni u jednom momentu nije padoo ispod 58% procenata, uz trostruko manji broj nepoverljivih. Razlozi su prvenstveno kulturološki – crkva uživa veliki ugled i važi za moralni i ideološki stub društva. U ovom ciklusu, vojska i crkva su zamenile mesto, s obzirom da vojska uživa poverenje čak 62% ispitanika, što je najviši stepen poverenja koji je izmeren u prethodnih nekoliko godina. Ovakav pozitivan odnos lako se može objasniti i kulturološkim faktorom, odnosno duboko utkanom vezom između vojske i naroda u kolektivnoj svesti građana, ali i činjenicom da je vojska u značajno manjoj meri u odnosu na druge institucije podložna političkim kombinacijama i previranjima. Policija se, takođe, jako dobro kotira u očima građana, što je u nizu istraživanja stavlja na drugo ili treće mesto na ukupnim rang listama poverenja (pored crkve i vojske).

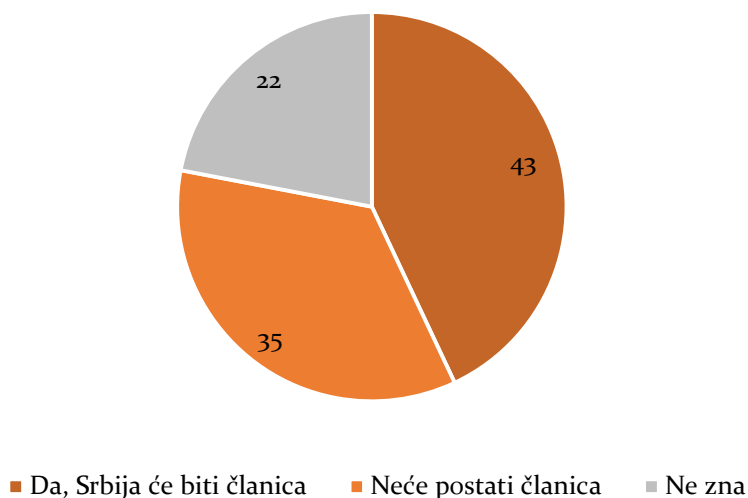
Jedina od političkih institucija koje su ispitivane (Vlada, Narodna skupština, predsednik, političke partije) kod koje je veći obim poverenja u odnosu na nepoverenje je Vlada: 44% u poređenju sa 33%. Kod preostalih navedenih institucija, nepoverenje je dominantnije – Narodnoj skupštini veruje 33 odsto, a ne veruje 38%; kod predsednika je odnos 34% prema 40%, dok je u slučaju političkih partija broj nepoverljivih oko četiri puta veći u odnosu na građane koji im veruju: 58% naspram 14%. Stranke su ujedno i institucija sa najmanjim stepenom poverenja.

Kada je reč o sudstvu, situacija se neznatno popravila, s obzirom da u ovu instituciju poverenje sada ima 23% ispitanika. Konačno, mediji i nevladine organizacije nisu prepoznati kao kredibilni akteri u dovoljnoj meri, s obzirom da medijima veruje svega 18% ispitanika dok je tri puta više onih koji su nepoverljivi (54%); nevladinim organizacijama veruje za nijansu više građana – 19%, uz 44% onih sa suprotnim uverenjem.

Grafikon 7.1. Da li Srbija treba da postane članica EU? (2011-2016)

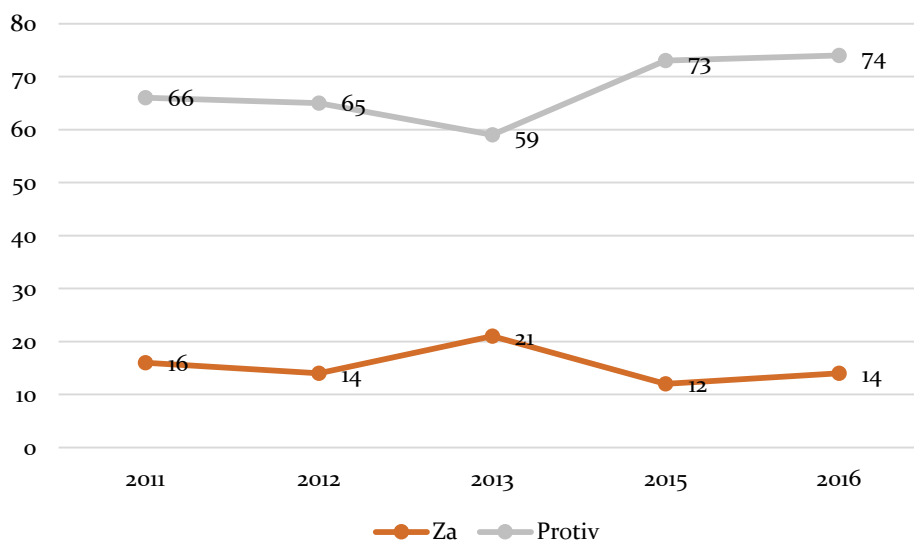
Grafikon 7.2. Bez obzira na to da li podržavate ili ne ulazak Srbije u EU, da li smatrate da će Srbija u budućnosti postati članica EU?

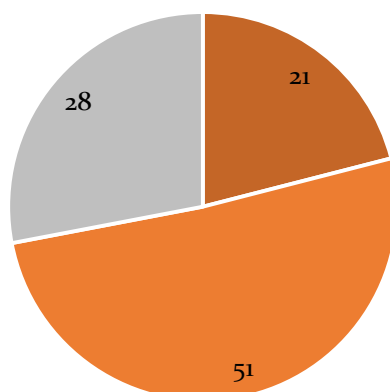
Protiv članstva Srbije u Evropskoj uniji izjašnjava se nešto više od trećine ispitanika, što je nešto manje u poređenju sa prethodnom godinom, ali više u odnosu na ranija istraživanja. Reč je prvenstveno o nešto starijem stanovništvu, sa srednjim nivoom obrazovanja, ravnomerno raspoređenim kako u gradskim tako i u seoskim sredinama. Podršku članstvu daje više od polovine ispitanika (53%), što znači da se u ovom istraživanju uočava porast broja ispitanika koji dele ovakvo mišljenje. Ostaje da se vidi kakvi će biti pokazatelji u daljim istraživačkim ciklusima, odnosno da li će podrška nastaviti da raste.

Bez obzira na lični stav i odnos prema evrointegracijama, više od trećine ispitanika smatra da nije realno da će Srbija u budućnosti postati punopravna članica Evropske unije, dok 43% građana veruje da će se to dogoditi. Skeptični su pretežno građani iz urbanih sredinama, bez obzira na godine i na obrazovanje.

Grafikon 7.3. Da li Srbija treba da postane članica NATO? (2011-2016)

Grafikon 7.4. Bez obzira na to da li podržavate ili ne ulazak Srbije u NATO, da li smatrate da će Srbija u budućnosti postati članica ovog saveza?

■ Da, Srbija će biti članica   ■ Neće postati članica   ■ Ne zna

Kada je reč o evroatlantskim integracijama, odnosno pristupanju NATO-u, broj ispitanika koji ih podržava je svega 14%, uz praktično tri petine ispitanika koji su protivnici ove ideje. Treba pri tumačenju ovih podataka imati dve stvari na umu: najpre, ovi stavovi su zasnovani na emocijama i negativnom sećanju na blisku prošlost, pa ne iznenađuje ovako visok procenat onih koji veruju da Srbija ne treba da postane članica pakta; sa druge strane, u Srbiji nije jaka niti preterano vidljiva kampanja koja bi promovisala pozitivne strane članstva, što u velikoj meri utiče na stavove ispitanika. Ipak, jaka petina ispitanika veruje da će Srbija u budućnosti postati članica NATO-a, dok polovina veruje da ovo nije ostvarivo.

8. VREDNOSNE MATRICE GRAĐANA SRBIJE

U ovom istraživanju vrednosne matrice i orijenatacije ispitanika merili smo preko stavova koji se odnose na stepen prihvaćenosti (ne)autoritarnosti, konzervatizma, nacionalizma i verske (ne)tolerancije, kao i preko setova pitanja koja se tiču odnosa prema obrazovanju i radnoj etici građana Srbije.

8.1. Autoritarnost i konzervatizam

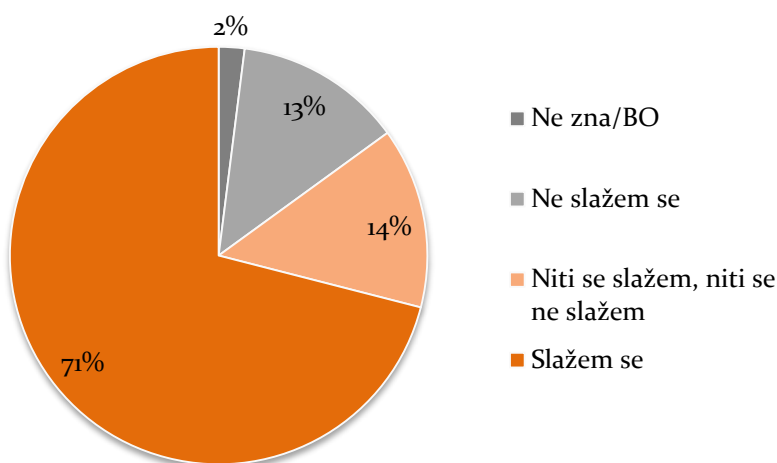
Autoritarnost smo merili preko tri karakteristične tvrdnje, koje su se odnosile na potrebu poštovanja autoriteta, značaj vođa, zalaganje za poslušnost i disciplinu, a što je posebno vidljivo kada je reč o deci i njihovom vaspitavanju.

Grafikon 8.1. Stepen prihvatanja autoritarnosti

Grafikon 8.1. nam pokazuje stepen (ne)prihvatanja autoritarnosti kod ispitanika. U Srbiji i dalje tradicionalno važi visok stepen prihvatanja autoritarnih vrednosti, uslovljen tradicijom, kulturom, istorijskim nasleđem itd. Vidimo da se preko polovine građana Srbije slaže sa tvrdnjama koje se odnose na potrebu postojanja vođe – 55% građana se slaže da je u Srbiji previše neodlučnosti i rasprava, te da odluke treba prepustiti vođi čvrste ruke, a 53% smatra da je ovoj državi potreban jak vođa koga će narod slediti bez pogovora. Ipak, 61% ispitanika ne slaže se sa veoma „krutim“ pokazateljem autoritarnosti da decu treba vaspitavati u strogoj disciplini i sa fizičkim kažnjavanjem, dok se skoro petina građana (19%) ipak zalaže za strogu disciplinu i fizičko kažnjavanje pri vaspitavanju dece.

Grafikon 8.2. Treba se čvrsto držati narodnih običaja i tradicije

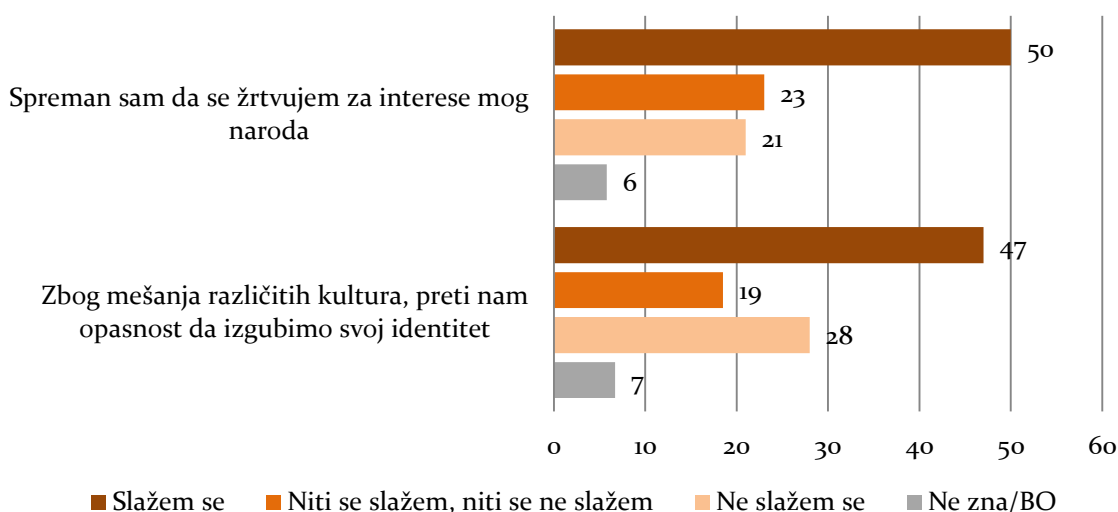

Stepen prihvatanja konzervativnih vrednosti iskazan je kroz odnos prema tvrdnji: „Treba se čvrsto držati narodnih običaja i tradicije“ (Grafikon 8.2). Tradicionalizam i konzervativizam su vrednosti koje ceni najveći deo građana Srbije – skoro tri četvrtine ispitanika (71%) slaže se sa tvrdnjom da se treba čvrsto držati narodnih običaja i tradicije, 14% se niti slaže niti ne slaže, dok se 13% građana ne slaže sa iznetom tvrdnjom.

8.2. Nacionalizam/etnocentrizam i verska (ne)tolerancija

Nacionalizam polazi od interesa vlastite nacije, brani ih i najčešće je u sukobu sa drugim nacijama. Etnocentrizam se vezuje za unutargrupnu zatvorenost i percepciju superiornosti vlastite nacije. Grafikon 8.3. pokazuje kakvi su stavovi građana Srbije kada je reč o nacionalizmu/etnocentrizmu.

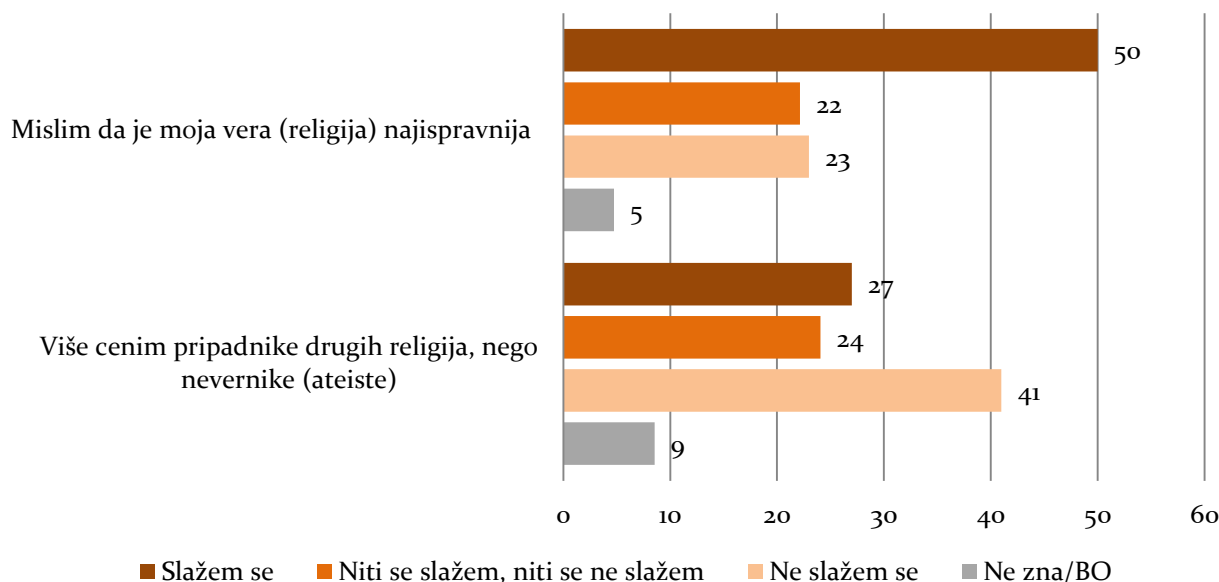
Grafikon 8.3. Odnos prema nacionalizmu/etnocentrizmu

Polovina ispitanika (50%) spremna je da se žrtvuje za interese sopstvenog naroda, 23% respondenata se niti slaže niti ne slaže sa iznetom tvrdnjom, dok petina građana (21%) nije spremna da se žrtvuje zarad interesa svog naroda. U narednom stavu izražen je etnocentrizam, pre svega njegova podvrsta – kulturni etnocentrizam. Gotovo polovina građana (47%) slaže se sa stavom da zbog mešanja različitih kultura njihovoj naciji preti opasnost da izgubi svoj identitet. Ipak, za razliku od prethodnog iskaza, veći udeo građana nalazimo među onima koji se ne slažu sa etnocentričkim stavom – 28% ispitanika ne misli da nam zbog mešanja različitih kultura preti opasnost da izgubimo svoj identitet. Drugim rečima, građani Srbije pokazuju sklonost ka nacionalizmu i etnocentrizmu, sa nešto manjom sklonošću ka kulturnom etnocentrizmu. Očekivano, nalazi pokazuju i postojanje pozitivne korelacije između autoritarizma i nacionalizma/etnocentrizma – kako raste stepen prihvatanja autoritarnih stavova rastu i nacionalistički/etnocentrički stavovi.

Grafikon 8.4. Verska (ne)tolerancija

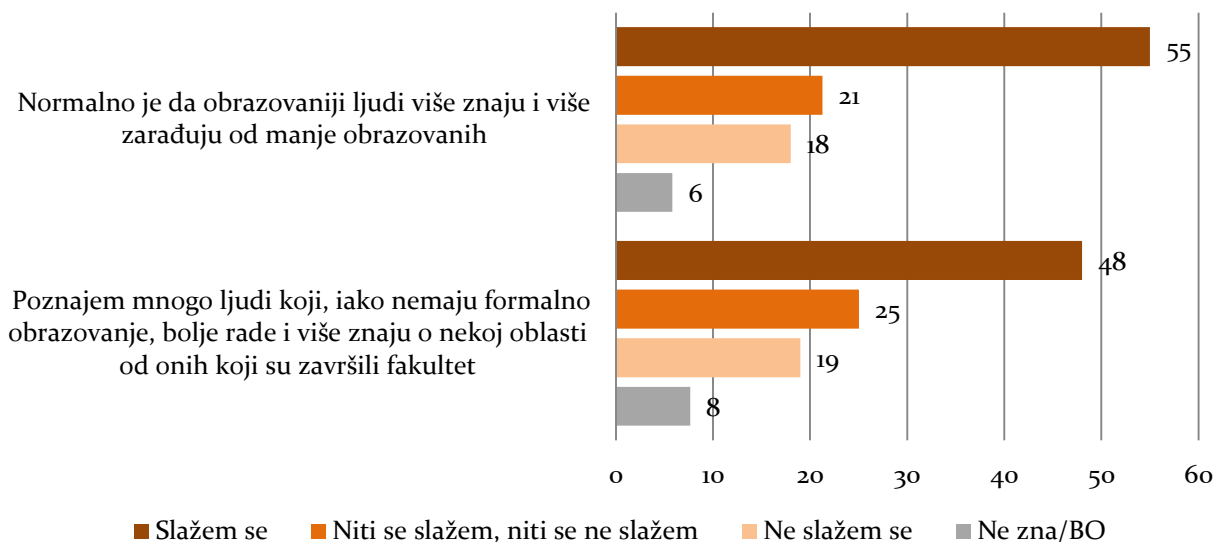
Srbija je ne samo višenacionalna već i višekonfesionalna država, pa je pored istraživanja nacionalizma/etnocentrizma bitno ispitati i stavove o stepenu prihvatanja različitosti i u oblasti religije. Grafikon 8.4. pokazuje koliko su građani Srbije verski (ne)tolerantni. Polovina građana Srbije smatra da je njihova vera (religija) najispravnija, dok 23% građana misli suprotno. Udeo građana koji su bili neodlučni (niti se slažu niti ne) je 22%, dok svaki dvadeseti nije znao da odgovori na ovo pitanje. Verska netolerancija i distanca posebno je izražena kada se pogleda ikaz „Više cenim pripadnike drugih religija, nego nevernike (ateiste)“ – 27% ispitanika se slaže sa ovim stavom (odnosno gaji distancu prema ateistima pre nego prema drugim konfesijama), dok se 41% građana ne slaže. Drugim rečima, većina građana Srbije iskazuje versku netoleranciju prema drugim konfesijama nego prema ateistima – više se cene ateisti nego „religijski drugi“. Ovakvi nalazi ne iznenađuju s obzirom na to da je za Srbiju karakterističan tzv. etnički tip nacionalizma, koji zapravo poistovećuje naciju sa religijskom pripadnošću, a religija je kroz istoriju predstavljala vododelnicu za narode na Balkanu.

8.3. Odnos prema obrazovanju i radnoj etici

Na Grafikonu 8.5. prikazan je odnos građana Srbije prema obrazovanju. Odnos prema obrazovanju indirektno utiče i na kreiranje i odnos prema radnoj etici.

Grafikon 8.5. Odnos prema obrazovanju

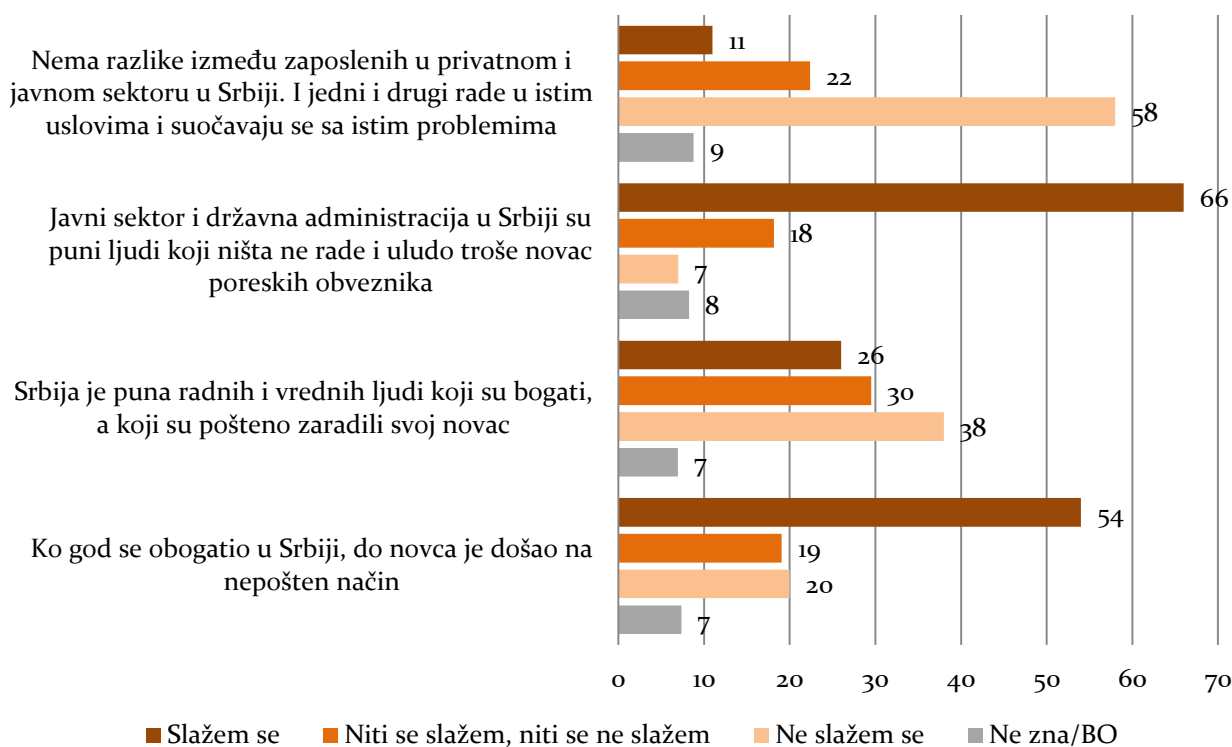
Da je normalno da obrazovaniji ljudi više znaju i više zarađuju od manje obrazovanih smatra 55% ispitanika, dok se sa ovim stavom ne slaže 18%, a neodlučna je petina ispitanika. Ovakav nalaz govori da je tek polovina stanovnika Srbije prihvatila meritokratske vrednosti. Sledeći iskaz ujedno pruža i objašnjenje zašto meritokratiju podržava tek polovina ispitanika. Naime, 48% građana Srbije poznaje mnogo ljudi koji, iako nemaju formalno obrazovanje, bolje rade i više znaju o nekoj oblasti od onih koji su završili fakultet, dok se se svaki peti građanin sa ovim ne slaže. Grafikon 8.5. nam pokazuje kakav je odnos prema obrazovanju i posebno visokom obrazovanju, pa možemo zaključiti da kod građana Srbije i dalje postoji doza otklona prema visokom obrazovanju, što potvrđuju i zvanični podaci prema kojima je u Srbiji tek 10,58% građana visokoobrazovano (odnosno 16,23% sa višim i visokim obrazovanjem)¹.

Na Grafikonu 8.6. prikazani su setovi iskaza preko kojih je moguće tumačiti kakvu radnu etiku razvijaju i neguju građani Srbije. Radna etika obuhvata odnos i stavove prema radu i radnim navikama, a u posttranzicijskoj državi (gde i dalje postoji jak javni uporedo sa sve jačim i značajnijim privatnim sektorom) posebno je važno ispitati i ove stavove građana.

¹ Podaci prema popisu stanovništva iz 2011. godine, dostupno na:

<http://podz.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Skolska%2osprema,%2opismenost%2oi%2okompjuterska%2opismenost-Educational%2oattainment,%2oliteracy%2oand%2ocomputer%2oliteracy%2o.pdf>.

Grafikon 8.6. Radna etika građana Srbije

Natpolovična većina građana Srbije smatra da razlika između zaposlenih u privatnom i javnom sektoru postoji i da zaposleni u ovim sektorima ne rade pod istim uslovima i ne suočavaju se sa istim problemima. Naime, na iskaz „Nema razlike između zaposlenih u privatnom i javnom sektoru u Srbiji. I jedni i drugi rade u istim uslovima i suočavaju se sa istim problemima“ 58% građana reklo je da se ne slaže sa iznetim stavom, a tek svaki deseti građanin se slaže sa iskazom, dok je 22% ispitanika reklo da se niti ne slaže niti slaže. Da postoji percepcija javnog sektora kao neefikasnog i neproduktivnog, govori i nalaz prema kojem se 66% građana slaže sa stavom da su javni sektor i državna administracija u Srbiji puni ljudi koji ništa ne rade i uludo troše novac poreskih obveznika, dok tek 7% građana Srbije veruje da se u javnom sektoru i državnoj administraciji radi, a novac državnih obveznika troši na odgovarajući način.

Građani Srbije smatraju da se u njihovoj državi neguje radni etos koji uključuje zarađivanje novca na nepošten način. Naime, natpolovična većina ispitanika (54%) smatra da ko god se u Srbiji obogatio, da je do novca došao na nepošten način, dok se svaki peti građanin ne slaže sa ovim stavom. Takođe, da je Srbije puna radnih i vrednih ljudi koji su bogati, a koji su pošteno zaradili novac, smatra četvrtina građana (26%), dok suprotno misli 38% respondenata, a 30% ispitanika nije moglo ni da se složi ni da se ne složi sa ovim stavom.

9. ODNOS PREMA MEĐUNARODNOM SUDU ZA RATNE ZLOČINE U HAGU

Odnos građana prema Međunarodnom sudu za ratne zločine u Hagu je uvek aktuelna tema u Srbiji, a posebno nakon oslobađajuće presude u slučaju Vojislava Šešelja, vođa Srpske radikalne stranke. Suočavanje sa prošlošću u Srbiji je proces koji traje već dve decenije i nije završen. Ovo suočavanje sa prošlošću otežano je prirodom ratnih sukoba u Jugoslaviji, koji su bili ujedno i građanski rat, ali i sukobi sa međunarodnom zajednicom.

Grafikon 9.1. Odnos građana prema Haškom tribunalu

Grafikon 9.1 pokazuje kakvo je javno mnjenje o instituciji Međunarodnog suda za ratne zločine u Hagu neposredno nakon oslobađajuće presude u slučaju Vojislava Šešelja. Generalno posmatrano, beležimo prevladavajuće negativan stav prema ovoj instituciji, opterećenim izrazitim nacionalizmom i doživljajem srpske nacije kao žrtve. Ovo najbolje pokazuje podatak da 61% građana Srbije smatra da je Haški tribunal formiran isključivo kako bi sudio Srbima i na njih prebacio krivicu za sve sukobe u bivšoj Jugoslaviji, dok suprotno misli tek svaki deseti građanin (9%). Posebno je bitno primetiti da među 9% građana koji misle suprotno najviše ima onih koji su se na pitanju o nacionalnosti izjasnili kao Bošnjaci i Mađari. Da su presude Haškog tribunala pravične i u skladu sa zakonima, a kazne izrečene u skladu sa počinjenim zločinima ne slaže se 58% građana Srbije, 17% se niti slaže niti ne slaže a 7% se slaže sa ovim iskazom.

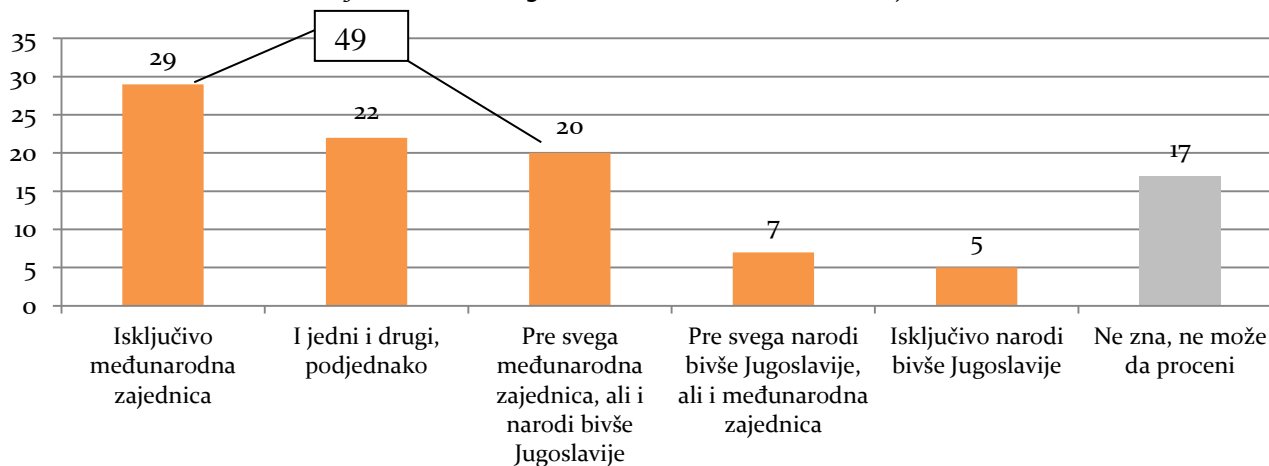
Kada je reč konkretno o oslobađajućoj presudi u slučaju Vojislava Šešelja, da je ova presuda zasnovana na pravu i pravdi misli 38% ispitanika, a svaki peti ispitanik misli suprotno. Da je Vojislav Šešelj oslobođen isključivo kao kompenzacija Srbima za puštanje na slobodu Nasera Orića, Anta Gotovine i Ramiša Haradinaja smatra trećina respondenata (32%), a na suprotnom pou nalazi se 22%

građana. Svaki treći ispitanik veruje da će presude Haškog tribunala dovesti do porasta radikalizma u Srbiji i da će ojačati desničarske partije i partije koje se protive evropskim integracijama (18% ne misli tako), a tek svaki deseti građanin veruje da će presude Haškog tribunala doprineti tome da se Srbija pomiri sa prošlošću i državama sa kojima je bila u sukobu (a preko polovine građana, 52%, misli suprotno). Ovakvi stavovi ne iznenađuju jer zapravo većina građana nije imala direktno iskustvo sa pojedinim zločinima, već o njima saznaju putem medija, političara i intelektualaca, što u situaciji dodatnog opterećenja nacionalizmom, ne doprinosi menjanju stavova i pomirenju na osnovu presude jedne inostrane institucije.

10. ODGOVORNOST ZA GRAĐANSKI RAT DEVEDESETIH I RASPAD JUGOSLAVIJE

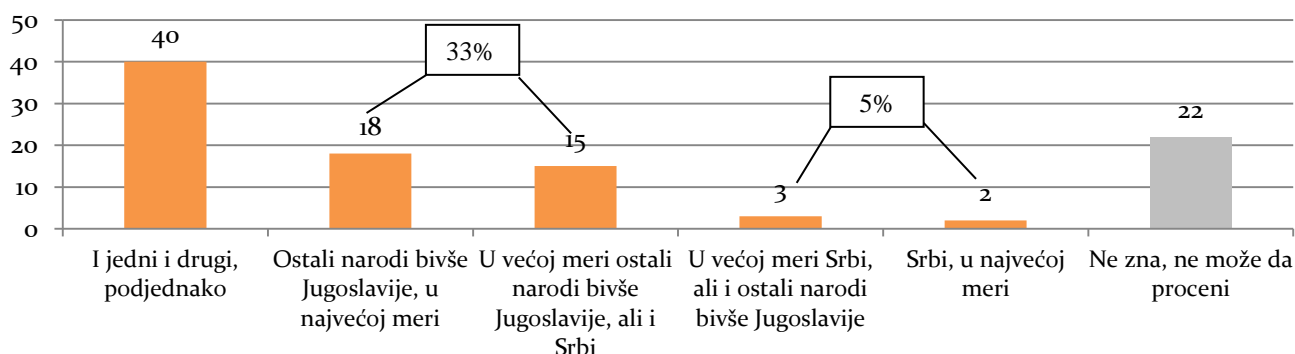
Odnos građana prema instituciji Haškog tribunala korespondira i direktno korelira sa percepcijom odgovornosti za građanski rat u poslednjoj deceniji XX veka i za raspad Jugoslavije. Interesovalo nas je koliki deo odgovornosti građani vide u međunarodnom faktoru (Grafikon 10.1) a koliki deo u narodima bivše Jugoslavije (Grafikon 10.2). Ovaj rat i dalje je za građane Srbije „bolna tema“, pa i interpretacija prošlosti i predstavljanje kolektiva ima specifičnu formu, a sve sa ciljem homogenizacije društva i prevazilaženja kolektivne traume. Ovo nije karakteristično samo za Srbiju već za sva društva koja su se suočila sa nekom kolektivnom traumom, a jedan od načina da se ova trauma prevaziđe jeste i oblikovanje prošlosti, sadašnjosti i budućnosti u što jednostavniji narativ, koji se može ilustrovati odgovorom na pitanje – ko je kriv za devedesete?

Grafikon 10.1. Odgovornost međunarodne zajednice

Ukoliko pogledamo Grafikon 10.1. postaje jasnije i odakle preovlađujuće negativan stav prema Međunarodnom sudu za ratne zločine u Hagu. Naime, zbirno posmatrano gotovo polovina građana Srbije (49%) krivca za građanski rat i raspad Jugoslavije nalazi manje ili više u međunarodnoj zajednici – 29% smatra da je kriva isključivo međunarodna zajednica, a 20% da je pre svega kriva međunarodna zajednica, ali i narodi bivše Jugoslavije. Da su i međunarodna zajednica i narodi bivše Jugoslavije podjednako krivi misli 22% građana, 7% građana misli da su krivi pre svega narodi bivše Jugoslavije, ali i međunarodna zajednica, a tek svaki dvadeseti građanin Srbije odgovornost za rat i raspad države pripisuje isključivo narodima bivše Jugoslavije (5%).

Grafikon 10.2. Odgovornost Srba i naroda bivše Jugoslavije

„Jačanje odgovornosti izabranih predstavnika građana u Srbiji (*Ljudi na prvom mestu*)“

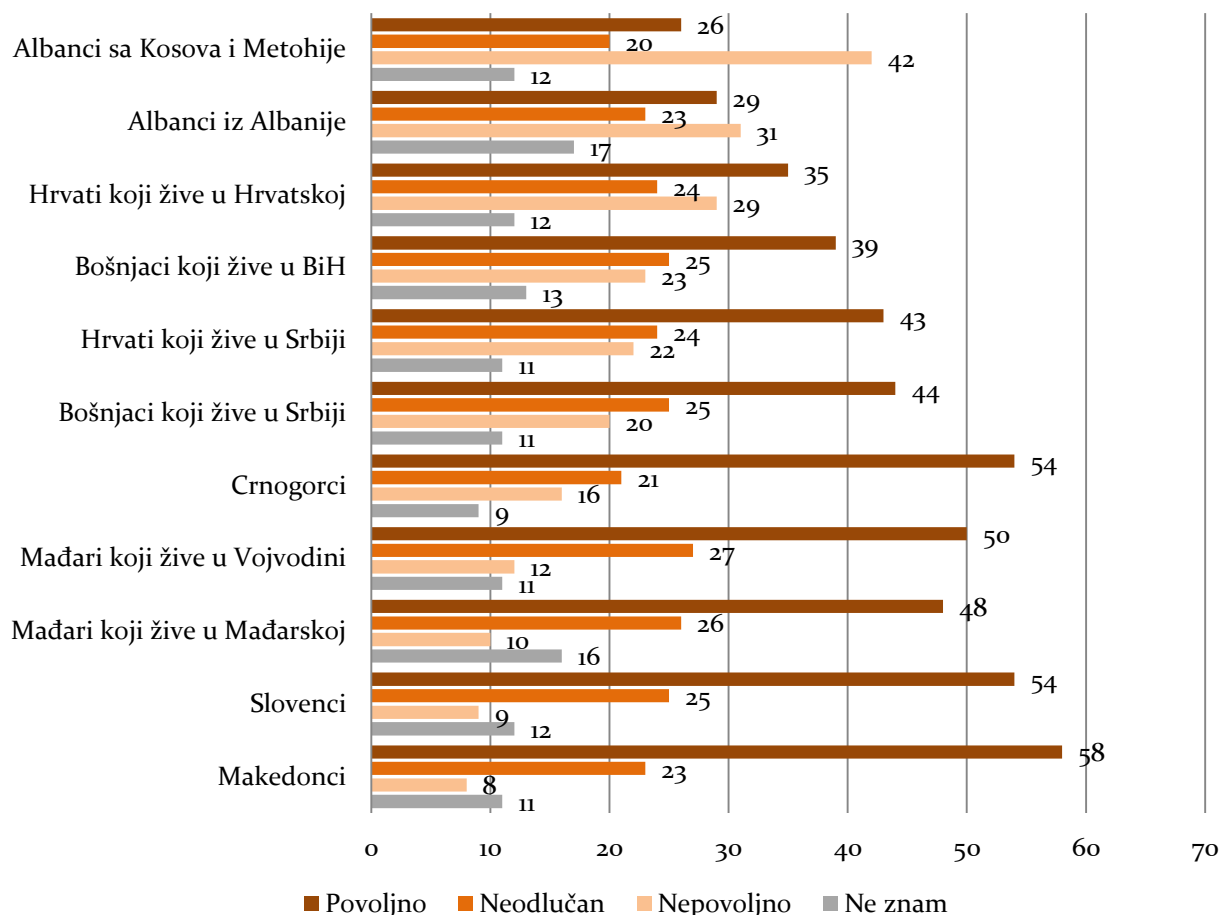
Na Grafikonu 10.2. moguće je videti koliko građani Srbije jesu ili nisu spremni da prihvate deo odgovornosti za događaje sa kraja minulog veka. Kao pozitivan nalaz javlja se činjenica da je najveći udeo onih građana koji odgovornost pripisuju podjednako i Srbima i ostalim narodima bivše Jugoslavije – 40% reklo je da su odgovorni i jedni i drugi podjednako. Potom su najučestaliji odgovori koji odgovornost pripisuju u većoj ili manjoj meri ostalim narodima bivše Jugoslavije – svaki treći ispitanik bi rekao da je manje ili više kriv neko od ostalih naroda (od toga 18% od odgovornost u najvećoj meri pripisuje drugim narodima, a 15% u većoj meri). Zbirno posmatrano, tek svaki dvadeseti građanin bi rekao da je odgovornost u manjoj ili većoj meri na Srbima (3% kaže da su u većoj meri krivi Srbi ali i ostali narodi, a 2% da su Srbi krivi u najvećoj meri).

Ukratko, Grafikoni 10.1. i 10.2. nam pokazuju da su građani Srbije spremni da odgovornost podele kada je reč o Srbima i drugim narodima bivše Jugoslavije, ali ne i kada je reč o međunarodnoj zajednici, koju građani vide pre kao krivca nego narode bivše Jugoslavije.

10.1. Odnos prema narodima bivše Jugoslavije

Videli smo da građani Srbije imaju sklonost da za raspad Jugoslavije i rat krive više ostale narode te države nego sebe. Stoga je interesantno pogledati kakvo je mišljenje ispitanika o narodima bivše Jugoslavije, kako o onima koji su ostali u granicama Srbije, tako i o onim van nje (Grafikon 10.3).

Grafikon 10.3. Mišljenje o narodima sa prostora bivše Jugoslavije

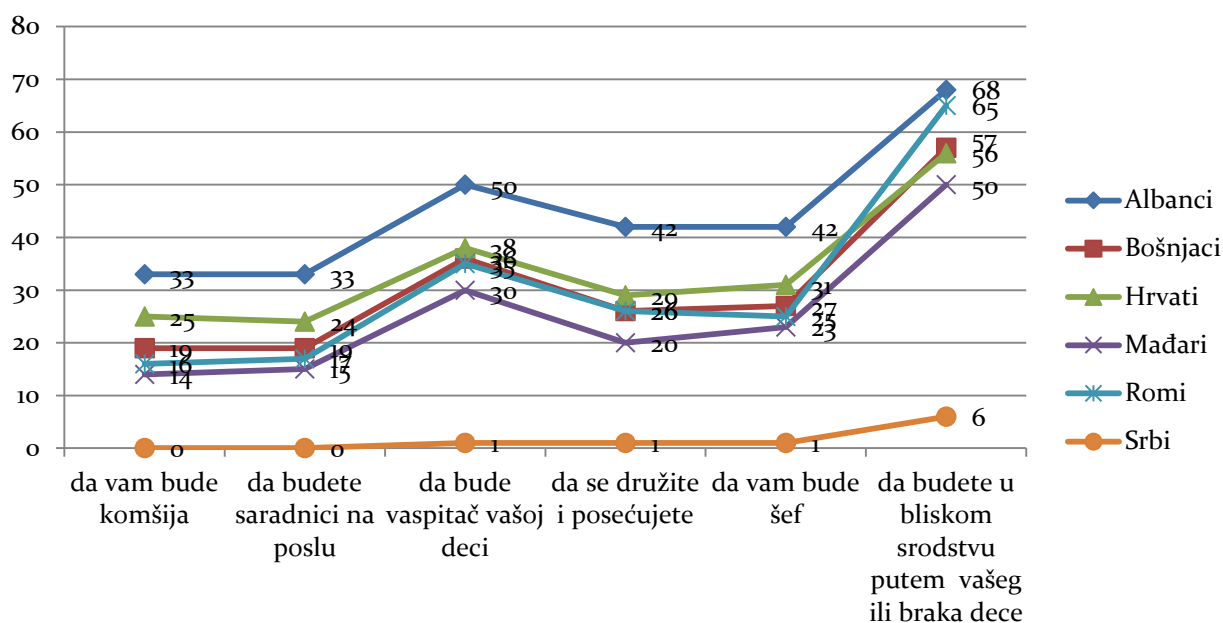
Potpuno očekivano, najnepovoljnije mišljenje građani Srbije imaju za Albance – pre svega Albance sa Kosaova i Metohije a potom i Albance iz Albanije. Čak 42% ispitanika ima nepovoljno mišljenje za Albance sa KiM, a 31% za Albance iz Albanije. Ujedno, interesantno je primetiti da je ova etnička grupa jedina kod koje beležimo veći udeo ispitanika koji imaju nepovoljno mišljenje o njima (bilo da je reč o Albancima koji žive na KiM bilo da je reč o Albancima iz Albanije) nego povoljno. Naime, kod svih ostalih nacionalnosti beležimo prevladavajuće pozitivan stav. Kada nastavimo da posmatramo prema kome ispitanici imaju nepovoljno mišljenje, sledeći najfrekventnijisu za Hrvate koji žive u Hrvatskoj (29%), slede Bošnjaci koji žive u BiH (23%), pa Hrvati koji žive u Srbiji (22%). Najpovoljnije mišljenje ispitanici imaju o Makedoncima (58%), Slovencima i Crnogorcima (po 54%), a visok udeo povoljnih ocena beleže i Mađari (50% ispitanika ima povoljno mišljenje za Mađare koji žive u Vojvodini, a 48% za Mađare koji žive u Mađarskoj). Ovakva mišljenja ispitanika su kompatibilna sa narednom temom i da bismo bolje razumeli ovakve ocene, bitno je pogledati i kakva je to etnička distanca građana Srbije prema različitim etnijama sa balkanskih prostora.

11. ETNIČKA I SOCIJALNA DISTANCA

Socijalna/etnička distanca izražava meru bliskosti odnosno udaljenosti pojedinaca u odnosu na neku društvenu/etničku grupaciju. Upravo je etnička distanca jedna od dimanzija gore prikazanog nacionalizma odnosno etnocentrizma. Etničkom distancom merimo koliki je stepen protivljenja stupanja u socijalne odnose sa i pripadnicima druge etničke grupe. U ovom istraživanju merili smo distancu prema sledećim narodima: Albancima, Bošnjacima, Hrvatima, Mađarima, Romima i Srbima.

Grafikon 11.1. Etnička distanca

Generalno posmatrano, etnička distanca prema narodima sa balkanskih prostora se nakon petooktobarskih promena smanjuje, ali i dalje ostaje na visokom nivou (Grafikon 11.1). Upravo taj podatak da je izmerena etnička distanca i 2016. godine (dve decenije nakon ratova i raspada Jugoslavije) velika, govori o jačini kolektivne traume ovih naroda. Velike etničke distance beležimo prema svim narodima, osim prema Srbima, što je razumljivo s obzirom da je najviše ispitanika srpske nacionalnosti. Najveću etničku distancu, očekivano i već tradicionalno, beležimo prema Albancima – 68% ispitanika kaže da bi i predstavljalo problem da sa Albancem/Albankom bude u bliskom srodstvu putem braka ili braka dece; polovini građana Srbije predstavljalo bi problem da im Albanac/Alбанка bude vaspitač njihovoj deci; a kod 42% respondenata beležimo distancu prema Albancima kada je reč o socijalnim kontaktima srednjeg inteziteta (da se družite i posećuju i da im bude šef na poslu).

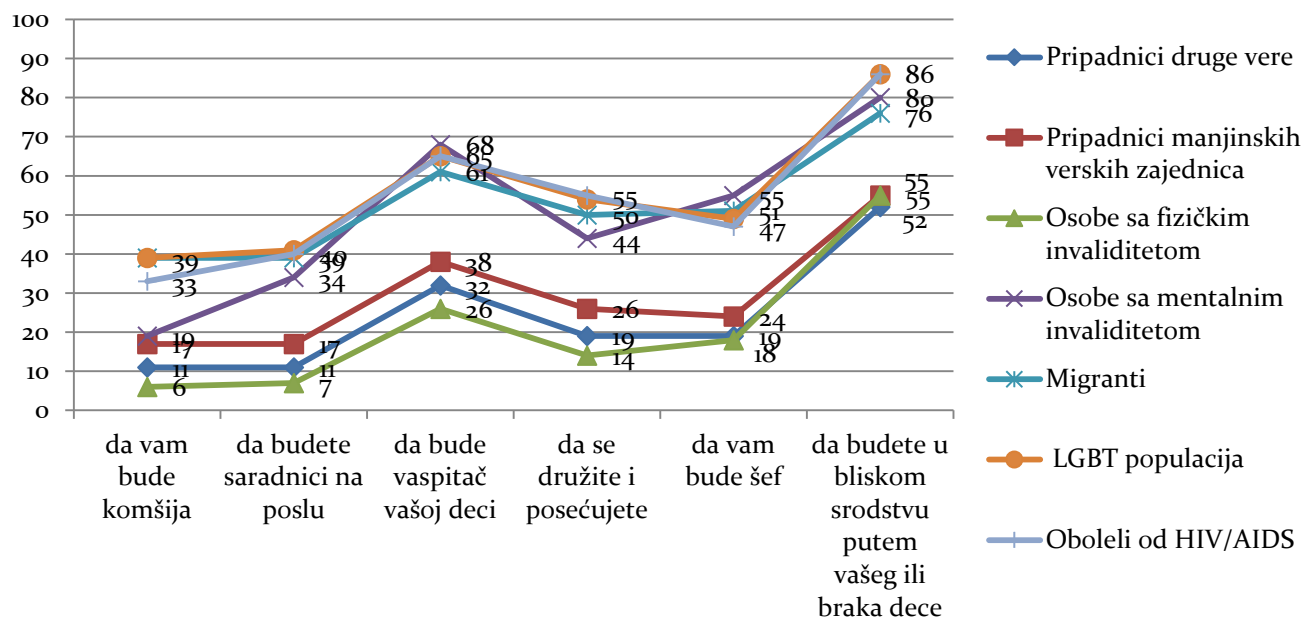
Kada je reč o najintenzivnijim socijalnim kontaktima (da ispitanici budu u bliskom srodstvu sa pripadnikom drugog naroda ili da pripadnik drugog naroda bude vaspitač ispitanikovojoj deci), pored velike distance prema Albancima, veliku etničku distancu nalazimo i prema Romima, Bošnjacima i Hrvatima (65% kada je reč o bliskom srodstvu u slučaju Roma, 57% u slučaju Bošnjaka i 56% u slučaju Hrvata). Očekivano, najmanju distancu nalazimo kod najširih oblika komunikacije – da budu komšije ili saradnici na poslu – mada i kod tih najširih oblika interakcije beležimo prema Albancima

visok udeo distance, gde bi svaki treći ispitanik imao problem da im Albanac bude komšija ili saradnik na poslu.

Posebno je zanimljivo da već tradicionalno istraživanja pokazuju visoku distancu prema Romima, a za razliku od ostalih naroda, sa ovom etničkom grupom Srbija nikada nije bila u ratu. Teorija neretko govori da češći i intenzivniji kontakt dovodi do smanjenja distance, međutim kada je reč o Romima, pokazuje se da to nije tako. Radi se o tome da je odnos prema Romima tradicionalno opterećen kulturnim barijerama i normama, predrasudama i stereotipima koje se ne mogu tako lako iskoreniti.

Ispitanici kod kojih beležimo distancu prema Srbima su ispitanici koji su se izjasnili kao pripadnici nacionalne manjine u Srbiji. Među 6% ispitanika koji imaju veliku distancu prema Srbima, najviše je onih koji su se izjasnili kao Bošnjaci (70% Bošnjaka bi imalo problem da im Srbin/Srpkinja bude bračni drug ili njegovom detetu, dok 30% ne bi imalo problem sa tim). Interesantno je da među Hrvatima tek 11% ispitanika ima etničku distancu prema Srbima kada je reč o najintenzivnijem socijalnom kontaktu.

Grafikon 11.2. Socijalna distanca

Grafikon 11.2. pokazuje socijalnu distancu ispitanika prema različitim društvenim grupama, pre svega onim prema kojima već postoji marginalizacija i socijalna isključenost. Ovaj grafikon nam ujedno pokazuje i koliki prostor se otvara za potencijalnu diskriminaciju jer pokazuje i stepen tolerancije u društvu. Najveća socijalna distanca zabeležena je prema pripadnicima LGBT populacije, osobama sa mentalnim invaliditetom i osobama obolelim od HIV/AIDS (86% ispitanika ima problem da bude u bliskom srodstvu sa osobom koja je pripadnik LGBT populacije, 80% sa osobama sa mentalnim invaliditetom i 70% sa osobama obolelim od HIV/AIDS).

Iako se kao posebna grupa izdvajaju pripadnici manjinskih verskih zajednica, osobe sa fizičkim invaliditetom i migranti, koji kojih se beleži nešto manja distanca, i za ove grupacije se može reći da je to i dalje relativno velika distanca i da je Srbija i dalje društvo u kojem postoji prostor za borbu protiv diskriminacije.

*Ovaj izveštaj nastao je uz velikodušnu pomoć američkog naroda kroz Agenciju Sjedinjenih Američkih Država za međunarodni razvoj (USAID).
Sadržaj predstavlja isključivu odgovornost CeSID-a i ne predstavlja nužno stavove USAID-a ili Vlade Sjedinjenih Američkih Država.*

„Jačanje odgovornosti izabраних predstavnika građana u Srbiji (Ljudi na prvom mestu)“